

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Bakalářská práce

Dina Krestovská

Reflexe rozpadu Jugoslávie v dnešní srbské společnosti

Reflection on the breakup of Yugoslavia in the present Serbian society

Praha 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych v první řadě ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. za cenné rady a připomínky a za veškerý čas strávený nad touto prací. Taktéž bych chtěla poděkovat PhDr. Ondřeji Žilovi za odbornou konzultaci. V neposlední řadě mé poděkování patří všem rodinným příslušníkům a přátelům, kteří se podíleli na výzkumu a umožnili tak vznik této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 8. srpna 2013

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova

Rozpad Jugoslávie

Občanská válka v Jugoslávii

Bombardování v roce 1999

Reflexe rozpadu Jugoslávie

Key words

The brakeup of Yugoslavia

Civil war in Yugoslavia

The NATO bombing in 1999

Reflection on the brakeup of Yugoslavia

Abstrakt

Tato bakalářská práce se věnuje výzkumu zabývajícím se rozpadem Jugoslávie a jeho reflexí v dnešní srbské společnosti. Výsledky výzkumu zachycují, jak dvacet let po rozpadu druhé Jugoslávie a třináct let od bombardování Srbska hodnotí jeho obyvatelé klíčové události moderních srbských (jugoslávských) dějin: především období vývoje Jugoslávie po Titově smrti, rozpad SFRJ a následné konflikty, bombardování v roce 1999 a postupnou integraci Srbska do EU. Hlavní metodou heuristického výzkumu, realizovaného v Bělehradě, Niši a Novém Sadu, bylo sociologické šetření prováděné formou dotazníků. Šetření proběhlo především mezi vysokoškolsky vzdělanými obyvateli Srbska rozdělenými pro účely výzkumu z hlediska pohlaví a věku.

Abstract

This theses deals with the research on the brakeup of Yugoslavia and its reflection in the contemporary Serbian society. Results of this research reveal how the citizens of Serbia evaluate the key events of modern Serbian (Yugoslavian) history after twenty years from the brakeup of SFRY and thirteen years from the NATO bombing of Yugoslavia. The theses focuses mainly on the course of events after the death of J. B. Tito, the brakeup of SFRY and the following conflicts, the NATO bombing of Yugoslavia and the gradual integration of Serbia into the EU. The research was carried out in Belgrade, Nis and Novi Sad. The main method of heuristic research was the sociological survey conducted in the form of questionnaires. In the survey participate predominantly persons with high education divided for the purpose of the survey according to sex and age.

OBSAH

Úvod	9
1. Nástin historicko-politického vývoje Jugoslávie v 80. a 90. letech 20. století, od smrti J. B. Tita až po vojenskou intervenci NATO v roce 1999	11
1.1 Smrt J. B. Tita a vývoj Jugoslávie po jeho smrti (1980 – 1989)	11
1.2 Počátky jugoslávské krize (1990 – 1991)	16
1.3 Formální rozpad SFRJ	20
1.4 Válka v Bosně a Hercegovině	23
1.5 Zánik Republiky Srbská Krajina	25
1.6 Vyostření kosovské otázky	26
1.7 Vojenská intervence NATO na území Svazové republiky Jugoslávie	28
2. Prezentace výzkumu	30
2.1 Metodika výzkumu	30
2.2 Prezentace dotazníku	32
2.2.1 Struktura dotazníku	32
2.2.2 Dotazník	36
3. Vyhodnocení dotazníků	43
3.1. Rozpad a očekávání	43
3.1.1 Rozbor odpovědí	43
3.1.2 Shrnutí	45
3.2 Období ozbrojených konfliktů	48
3.2.1 Rozbor odpovědí	48
3.2.2 Shrnutí	51
3.3 Smíření se s rozpadem	53
3.3.1 Rozbor odpovědí	53
3.3.2 Shrnutí	55
3.4 Bombardování v roce 1999	57
3.4.1 Rozbor odpovědí	57

3.4.2 Shrnutí	58
3.5 Integrace Srbska do EU	60
3.5.1 Rozbor odpovědí	60
3.5.2 Shrnutí	61
3.6 Smíření se s rozpadem po letech	62
3.6.1 Rozbor odpovědí	62
3.6.2 Shrnutí	65

Závěr	69
--------------	-----------

Použitá literatura	72
---------------------------	-----------

Příloha 1

Statistické vyhodnocení dotazníků

Příloha 2

Jugoslávští a srbští politici 90. let 20. století a prvního desetiletí 21. století

Seznam zkratek

BaH – Bosna a Hercegovina
DEMOS – Demokratična opozicija Slovenije – Demokratická opozice Slovinska
DOS – Demokratska opozicija Srbije – Demokratická opozice Srbska
DPSCG – Demokratska partija socijalista Crne Gore – Demokratická strana socialistů Černé Hory
DS – Demokratska stranka – Demokratická strana
DSS – Demokratska stranka Srbije – Demokratická strana Srbska
ES – Evropské společenství
EU – Evropská unie
HDZ – Hrvatska demokratska zajednica – Chorvatské demokratické společenství
HND – Hrvatski nezavisni demokrati – Nezávislí demokraté Chorvatska
HNS – Hrvatska narodna stranka – Chorvatská lidová strana
JLA – Jugoslávská lidová armáda
LDK – Lidhja Demokratike e Kosovës – Demokratická liga Kosova
LDP – Liberalna demokratska partija – Liberální demokratická strana
NATO – North Atlantic Treaty Organization – Organizace severoatlantické smlouvy
OSN – Organizace spojených národů
RSK – Republika Srpska Krajina – Republika Srbská Krajina
SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti – Srbská akademie věd a umění
SDA – Stranka demokratske akcije – Strana demokratické akce
SDS – Srpska demokratska stranka – Srbská demokratická strana
SFRJ – Socialistická federativní republika Jugoslávie
SKJ – Svaz komunistů Jugoslávie
SPO – Srpski pokret obnove – Srbské hnutí obnovy
SRJ – Svazová republika Jugoslávie
SRP – Socialistička radnička partija Hrvatske – Socialistická dělnická strana Chorvatska
SRS – Srpska radikalna stranka – Srbská radikální strana
UNPROFOR – United Nations Protection Force – Ochráné síly OSN
UÇK - Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Kosovská osvobozenecá armáda
VMRO - Внатрешна Македонска Револуционерна Организација – Vnitřní makedonská revoluční organizace

Úvod

Před více než dvaceti lety započal rozpad největšího státního útvaru na Balkáně – Socialistické federativní republiky Jugoslávie, tzv. Titovy Jugoslávie. Tato federace se rozpadla po více než čtyřiceti letech své existence. Proces, který vyvolal řadu ostrých ozbrojených konfliktů se spoustou lidských obětí a utrpení, trval přes deset let. Vezmeme-li však v úvahu i albánskou otázku a její řešení na území Srbska či Makedonie se všemi jejich politickými implikacemi, je tento proces stále otevřený.

Otázce zabývající se názory a postoji obyvatel Srbska na nedávnou historii bylo dle nám dostupných zdrojů doposud věnováno minimum prací. Tato skutečnost mě vedla k rozhodnutí pokusit se provést v tomto směru vlastní výzkum.

Šetření prezentováno v této bakalářské práci se tedy zabývá rozpadem Jugoslávie a jeho reflexí v dnešní srbské společnosti. Hlavní metodou heuristického výzkumu, realizovaného v Bělehradě, Niši a Novém Sadu, bylo sociologické bádání prováděné formou dotazníků. Některé otázky v dotazníku byly formulovány na základě obecných tvrzení, závěrů či domněnek, které nám respondenti během šetření potvrdili či naopak vyvrátili.

Výzkum je z odborného hlediska kvalitativního typu, avšak s využitím metody sběru dat a analýzy druhu kvantitativního. Přesněji řečeno, zaměřuje se na popis názorů, pohledů a postojů jednotlivých respondentů, avšak k zjištění využívá metody dotazníku s otázkami převážně uzavřeného typu, které jsou typické právě pro výzkumy kvantitativního zaměření.

Výzkumu se zúčastnilo 223 respondentů (54 % žen a 46 % mužů). V rámci podrobného šetření byli respondenti rozděleni do tří věkových kategorií. Většina respondentů (konkrétně 169 osob) je vysokoškolsky vzdělaná.

Práce se skládá ze tří kapitol a příloh obsahujících přehledné tabulky se statistickými výsledky šetření.

První kapitola práce je věnována nastínění hlavních mezníků či událostí z nedávné jugoslávské, respektive srbské historie. Začíná dobou bezprostředně po smrti J. B. Tita v roce 1980 a končí vojenskou intervencí ozbrojených sil NATO na území Svazové republiky Jugoslávie v roce 1999. Tento historický rámec takto koresponduje s dobou, kterou má posléze provedený výzkum reflektovat.

Druhá kapitola se zabývá již samotným výzkumem. Je zde vysvětlena struktura výzkumu a jeho metodika. Kromě prezentace dotazníku, na němž stojí metoda šetření, jsou zde též uvedeny důvody, kterými jsem se řídila při jeho sestavování.

Třetí kapitolu lze považovat za kapitolu hlavní, jelikož se zabývá již samotnou analýzou výzkumu. Jsou zde dopodrobna rozebrány všechny okruhy dotazníku a otázky,

respektive jednotlivé odpovědi respondentů. Za každou podrobnou analýzou okruhu následuje kratší shrnutí a komentář. Jednotlivé otázky byly statisticky vyhodnoceny v přehledných tabulkách, které jsou součástí přílohy této práce.

Na závěr jsem se pokusila celkově shrnout výsledky výzkumu, poukázat na očekávané odpovědi a především vyzdvihnout neočekávané, zajímavé či překvapivé reakce respondentů.

1. Nástin historicko-politického vývoje Jugoslávie v 80. a 90. letech 20. století, od smrti J. B. Tita až po vojenskou intervenci NATO v roce 1999

1.1 Smrt J. B. Tita a vývoj Jugoslávie po jeho smrti (1980 – 1989)

4. května roku 1980 zemřel po dlouhé době strávené v nemocnici ve slovinském hlavním městě Lublani Josip Broz-Tito – doživotní jugoslávský prezident, předseda SKJ a vrchní velitel armády. Samotná zpráva o Titově smrti všechny občany Jugoslávie naprosto šokovala.¹ Tento okamžik se stává pro jugoslávský režim jakýmsi symbolem. Bylo totiž již patrné, že po smrti Tita bude rovněž ohrožena legitimita režimu, který právě Tito ztělesňoval a že jej pravděpodobně nikdo nedokáže nahradit.² V den jeho pohřbu oplakávaly svého vůdce milióny jugoslávských občanů. Zda plakali z upřímné lásky k Titovi či kvůli samotné Jugoslávii, je v zásadě nepodstatné. Důležité je, že za 35 let své vlády si Tito vytvořil takový kult osobnosti, který mu dopřál velkou oddanost a možná i upřímnou lásku většiny občanů jeho milované Jugoslávie. Svědek (Raif Dizdarević) této, pro Jugoslávii tragické události, je přesvědčen, že žádné osobnosti v historii Jugoslávie neprokazovali občané takovou úctu a takovou vděčnost jako právě Titovi. Titova pohřbu se zúčastnilo 209 delegací ze 127 zemí.³ Žádného jiného pohřbu se po druhé světové válce nezúčastnilo tolik státníků. Lidé ještě dlouho po jeho smrti vzdávali hold jeho památce: Titovy fotografie visely nejen na všech úřadech, ale i v obyčejných domácnostech. J. B. Tito byl pro obyvatele Jugoslávie symbolem Jugoslávie, symbolem míru a suverenity. Lidé snad tušili, že po Titově smrti nastanou těžké časy, a proto mnozí byli Titovým odchodem hluboce zasažení.

V době Titova úmrtí se Jugoslávie nacházela v hluboké ekonomické krizi. Během osmdesátých let vzrostla nezaměstnanost ve všech republikách kromě Slovinska a Chorvatska nad 20 %. Během let 1979 – 1985 se reálné mzdy ve státním sektoru snížily o celých 25 %. Inflace dosáhla 30 %, což bylo nejvíce od dob druhé světové války. Státní hospodářství přestalo být jednotné, jelikož každá z jednotlivých republik chtěla prosadit své vlastní zájmy a na ostatní přestaly brát ohled.⁴ Výsledkem této stále se zhoršující situace byl dluh, který v roce 1982 činil 20 miliard dolarů.⁵ Sociologové, politologové a ekonomové, kteří již v té

¹ Dizdarević, R.: *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, Nakladatelství Vašut, Praha 2002, str. 51.

² Pirjevec, J.: *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie*, Nakladatelství Argo, Praha 2000, str. 414.

³ Perica, V.: *Balkanski idoli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, Nakladatelství Biblioteka XX vek, Beograd 2006, str. 217.

⁴ Pirjevec, J.: *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie*, str. 417.

⁵ Bakić, J.: *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*, Nakladatelství Službeni glasnik, Beograd 2011, str. 72.

době pochopili, že situace začíná být vážná, byli nazýváni „krizology“ a obviněni z velkého pesimismu.⁶

Ještě před smrtí J. B. Tita se devítičlenné předsednictvo federace v čele s předsedou SKJ sešlo s předsedou parlamentu, svazovým premiérem, ministry obrany, vnitra a zahraničních věcí, aby se společně dohodli na vytvoření tzv. direktoria. Direktorium mělo stát v čele federace v již rysujících se obtížných dobách. V květnu roku 1980 převzalo moc právě toto direktorium. Okamžitě byla zřízena rada Teritoriální obrany, která měla zvýšit dozor JLA nad „ozbrojenými silami“ jednotlivých republik a oblastí.⁷

Na počátku 80. let komunistický režim ještě poměrně úspěšně kontroloval jugoslávskou společnost. Také se mu víceméně dařilo potlačovat jakoukoliv opozici i počínající nacionalistické projevy. Tím v podstatě navazoval na Tita, jelikož za Titova života byly jakékoliv projevy nacionalismu tvrdě trestány. J. B. Tito věděl, že v podstatě jen národnostní klid a mír mezi národy Jugoslávie zajistí takřka bezproblémové fungování federace.

K prvním vážnému problému (a projevu nacionalismu) došlo 11. března roku 1981, kdy se vzbouřili studenti v Prištině. Vzpouza se rychle rozšířila do mnoha částí Kosova a dokonce zasáhla i oblasti Makedonie či Černé Hory, které byly osídleny Albánci. K protestům se nechalo strhnout 10 až 20 tisíc převážně mladých lidí.⁸ Protestující požadovali změnu statutu Kosova a chtěli jej povýšit na republiku. Je třeba však zmínit, že již v únoru roku 1974 vešla v platnost ústava, díky níž Kosovo získalo obrovskou míru samosprávy.⁹ Albáncům však autonomie nestačila, požadovali rovnoprávnost s ostatními národy v Jugoslávii – jinými slovy nechtěli být Socialistickou autonomní oblastí Kosovo, ale chtěli být republikou. Proti povstalcům zasáhla svazová policie s podporou ozbrojených sil. Podle oficiálních údajů bylo 11 lidí zabito a 257 těžce zraněno.¹⁰

Protesty v Kosovu prohloubily v Srbsku projevy již přítomného nacionalismu. Především v tisku se o Kosovu psalo v duchu srbského nacionalismu. Byla žádána změna

⁶ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 417.

⁷ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 415.

⁸ Tamtéž, str. 420.

⁹ Ústava Socialistické Federativní Republiky Jugoslávie byla přijata v únoru roku 1974. Jednalo se o nejobsáhlejší a nejkomplexnější ústavu na světě (s výjimkou indické), kterou ve velké míře sepsal Edvard Kardelj. Podle ústavy veškerá moc patří do rukou „dělnické třídy a pracujícího lidu“. Záměrem bylo vytvoření rovnoprávné společnosti, založené na konsensu a svobodné dělbě práce. Ústava všem národům a národnostem zaručovala vlastní politickou identitu a dokonce úznavala jejich právo na osamostatnění. V otázkách státního získaly vlastní autonomní oblasti Vojvodina a Kosovo podstatně větší autonomii, včetně práva veta, které mohly využít v srbském parlamentu. Jejich status byl v podstatě rovnocenný s ostatními republikami SFRJ. Tak byla opravdová suverenita převedena na republiky, zatímco proces rozhodování ve federálním centru byl závislý na dohodě mezi republikami a autonomními oblastmi.

¹⁰ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 421.

vztahů v rámci republiky a redukce či naprosté zrušení autonomie Kosova a Vojvodiny. Tyto názory prezentované v tisku v zásadě reflektovaly nacionalismus pravicových sil, které byly přítomny v srbském vedení.¹¹

Přestože se navenek první léta Titových následovníků zdála být v podstatě úspěšná – Jugoslávii se stále dařilo udržet si poměrně prestižní postavení v mezinárodní politice – její ekonomické problémy byly již na počátku 80. let neúnosné. Po přijetí ústavy z roku 1974 se hospodářství pomalu začalo rozpadat do šesti, potažmo osmi, samostatně fungujících ekonomik. Dále se taktéž prohlubovaly rozdíly mezi sociálními vrstvami a především pak rozdíly mezi jihem a severem. Chorvatsko a Slovinsko neustále kritizovaly systém, podle kterého údajně nepřiměřená část jejich zahraničních příjmů mířila do fondu solidarity určeného na rozvoj chudších, jižních částí Jugoslávie.

I když se vláda snažila různými opatřeními snížit nárůst nezaměstnanosti, stále to byl jeden z největších problémů. Hospodářskou krizi navíc ztěžoval jugoslávský bankovní systém, který dovoľoval žádat o půjčky nejen Jugoslávské národní bance, ale i jednotlivým republikovým bankám. Zadluženost tak byla stále vyšší a nutno podotknout, že z výše zmíněného důvodu byla i mnohem vyšší než se oficiálně uvádělo.

Globální kampaň velmocí a finančníků, založená na podpoře liberalizace jugoslávské ekonomiky probíhající v osmdesátých letech, měla za cíl oslabit vliv jednotlivých republikových vlád na jejich ekonomiku. Velmoci byly přesvědčeny, že republiky měly přílišnou moc nad svými ekonomikami v době poklesu světové ekonomiky v sedmdesátých letech.¹²

Již delší dobu trvající spory mezi srbskými a slovinskými elitami propukly v plné síle v roce 1986, kdy se do konfliktu dostaly svazy spisovatelů obou republik, které byly členy jugoslávského svazu spisovatelů. Předseda byl volen každoročně a v roce 1986 se měl stát předsedou Miodrag Bulatović¹³. Bulatović byl však slovinskými představiteli na post předsedy odmítnut. Své odmítnutí zdůvodnili tím, že si nepřejí, aby Bulatović zastával funkci předsedy kvůli jeho sklonům k nacionalismu.¹⁴

¹¹ Dizdarević, R.: *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, str. 71.

¹² Bakić, J.: *Jugoslavija: razaranje i nje govori tumači*, str. 331.

¹³ Miodrag Bulatović byl významný srbský romanopisec a dramatik. Ve svých dílech se věnoval především temné stránce člověka, násilí a úpadku. Bulatović byl předsedou srbského svazu spisovatelů. Byl znám pro svůj hrubý nacionalismus namířený zejména proti kosovským Albáncům.

¹⁴ Pirjevec, J.: *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevićovy a Titovy Jugoslávie*, str. 441.

V září 1986 vyšly v bělehradském deníku *Večernje novosti* úryvky memoranda Srbské akademie věd a umění (SANU)¹⁵. Autory memoranda byla šesnácičlenná komise pod vedením místopředsedy akademie Antonije Isakoviće. Text vznikl z podnětu spisovatele Dobrici Ćosiće (obhájce Bulatoviće). Autoři tvrdili, že je srbská společnost ve velké krizi, jelikož Srbsko, potažmo srbský národ, je vůči ostatním svazovým republikám v nerovnoprávném postavení. Zdůrazňovali, že srbský národ nemá záruku naprostého bezpečí a v republikách či v oblastech, kde je menšinou, je vystaven vážnému ohrožení. Jednalo se zde především o Srby v Kosovu a v Chorvatsku, kde Srbové údajně (vyjma období druhé světové války) nikdy nebyli vystaveni takovému nebezpečí jako nyní. Z těchto důvodů požadovali změnu ústavy z roku 1974, na jejímž základě chtěli dosáhnout „úplné národní a kulturní jednoty srbského národa bez ohledu na republiku či oblast, v níž se nachází.“¹⁶

Srbské vedení v čele s Ivanem Stambolićem a Dražou Markovićem toto memorandum ostře odsoudilo. Ivan Stambolić ho dokonce nazval „jugoslávským nekrologem“ a uvedl, že „Jugoslávie je jediným řešením srbské otázky. Bez Jugoslávie je srbský národ odsouzen k rozdrobení.“¹⁷

V zásadě pouze jediný srbský komunista a odpůrce srbského nacionalismu se k výše popsanému memorandu nevyjádřil, čímž v podstatě projevil nesporné sympatie k tomuto textu. Tímto člověkem byl Slobodan Milošević. Politik, který byl v květnu roku 1986 na Stambolićovo doporučení dosazen na post předsedy Svazu komunistů Srbska.¹⁸

V dubnu roku 1987 si Milošević svým projevem během shromáždění na Kosově poli získal ohromnou popularitu. Svým výrokem „Nedopustím, aby vás někdo bil“ jednoznačně podpořil srbskou minoritu žijící v tomto regionu. Problém v Kosovu pak využil k boji proti dosavadnímu vedení srbské stranické organizace: obvinil ho, že dostatečně nehájilo a nehájí zájmy srbského národa.¹⁹

Miloševićovi se již v té době podařilo upevnit svou již získanou ohromnou popularitu mezi srbskými občany. A tak se rozhodl, že se za podpory nacionalistů, včetně těch, kteří nebyli členy Svazu komunistů Srbska, pokusí prosadit navrácení svrchovanosti Srbska nad autonomními oblastmi Kosovem a Vojvodinou.

¹⁵ Memorandum bylo údajně zveřejněno bez souhlasu Srbské akademie, která se hájila tím, že memorandum je pouhým konceptem pro vnitřní potřebu.

¹⁶ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevićovy a Titovy Jugoslávie, str. 442.

¹⁷ Stambolić, I.: Put u bespuće, Beograd 1995, str. 120.

¹⁸ Samotného Stamboliće - jeho dosavadního ochránce – Milošević asi rok po svém dosazení sesadil z funkce. Za prvé byl pro něj Stambolić poslední překážkou k získání absolutní moci v Srbsku a za druhé měl pocit, že Stambolić hraje na obě strany a neumí razantně zakročit v autonomních oblastech Srbska.

¹⁹ Pelikán, J.: Jihoslovenská krize. Kořeny a souvislosti, Nakladatelství Karolinum, Praha 1996, str. 17.

Milošević se díky správně zvolené kampani v novinách dostal do čela „protibyrokratické revoluce“. Bylo velice obtížné si všimnout, že jeho myšlenky a výroky o „Srbsku, které bude velké, nebo nebude vůbec“²⁰ se velmi podobá memorandu Srbské akademie věd.

Výbor pro ochranu kosovských Srbů a Černohorců se rozhodl pořádat masové mítinky, které, jak později i Milošević pochopil, byly výbornou psychologickou taktikou. Zájmy Srbů se tak nakonec ztotožnily se zájmy Jugoslávie.²¹

Milošević mezitím obrátil pozornost na autonomní oblasti a Černou Horu, kde chtěl šířením nacionalismu dále posílit svou moc.²² Podle představ srbského vedení se měli, právě pod nátlakem mítinků, jejich lídři vzdát svých funkcí a přenechat je Miloševićovým lidem.²³

V únoru roku 1989 protestovali kosovští Albánci proti doplňkům k srbské ústavě, podle kterých měla být omezena autonomie Kosova. Došlo k hromadným stávkám, jež vyústily ve stávkou kosovských horníků. Horníkům se rychle dostalo podpory albánské veřejnosti. Protestující horníky podpořili Slovinci (Svaz komunistů Slovinska a formující se opozice), kteří sepsali manifest na jejich podporu. Srbská vláda se rozhodla, že na albánské požadavky nebude brát zřetel. Srbska ústava byla pozměněna ve smyslu redukce stávajících pravomocí autonomních oblastí. V březnu pak byla v Bělehradě vyhlášena nová ústava.²⁴

V květnu roku 1989 byl prezidentem Srbska zvolen Slobodan Milošević. V zásadě hned po jeho zvolení se srbské a slovinské vedení dostává do dalšího konfliktu, který vyústil ve zpretrhání veškerých vzájemných styků.²⁵

28. června 1989 Srbové za podpory Slobodana Miloševiče uspořádali na Kosově poli u příležitosti 600. výročí významné bitvy velkou oslavu, na které se shromáždily 2 miliony lidí.²⁶

Dlouhodobá hospodářská krize začala být pro většinu obyvatel Jugoslávie neúnosná a ekonomický i politický systém si proto žádal zásadní změny – reformy, které měly iniciovat rozvoj jugoslávské ekonomiky a přiblížit ji k západním zemím. O prosazení reform se zasadil Ante Marković, který byl od března roku 1989 předsedou vlády (oficiálně předseda Svazové výkonné rady). Marković „ve své politice vycházel ze správné premisy, že jugoslávský stát může přežít jen tehdy, pokud překoná ekonomické problémy a nabídne svým

²⁰ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 447.

²¹ Tamtéž, str. 447.

²² Tamtéž, str. 452.

²³ Dizdarević, R.: Od smrti Tita do smrti Jugoslávie, str. 156.

²⁴ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 458.

²⁵ Došlo k tomu na 22. zasedání ústředního výboru SKJ, věnovaném otázce Kosova.

²⁶ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 459 – 460.

občanům přitažlivou perspektivu.²⁷ Vládě se podařilo na základě provedených reforem (dočasně) zastavit inflaci a zvýšit životní úroveň. Jak se však záhy ukázalo, přestože byly reformy nastaveny správně, nebyly provedeny včas, a proto nemohly zachránit či zklidnit již vážnou vnitropolitickou situaci. Vývoj událostí Marković, přestože se o to v podstatě jako jediný snažil, již nemohl zastavit, aniž by si to sám chtěl přiznat.²⁸

Politická atmosféra ve světě na přelomu roku 1989 – 1990 byla ve znamení počátku rozpadu Sovětského svazu, pádu Berlínské zdi, sametové revoluce v Československu či dramatických událostí v Rumunsku, včetně popravy manželského páru Ceausescových. Události v Jugoslávii byly tedy logicky odsunuty na druhou kolej a nikdo jim v podstatě nevěnoval pozornost. Přitom právě v té době se odehrávaly v Jugoslávii události, které byly nakonec velmi rozhodující pro její rozpad.

1.2 Počátky jugoslávské krize (1990 – 1991)

V lednu roku 1990 se v Bělehradě konal XIV. (a poslední) sjezd SKJ, který měl vyřešit již poměrně tíživou situaci SFRJ. Sjezd měl projednávat především otázky týkající se stanov a budoucí role doposud dominujícího Svazu komunistů Jugoslávie.

Ještě před sjezdem SKJ v červenci roku 1989 lublaňský parlament rozhodl, že z ústavy vypustí ustanovení o vedoucí úloze komunistické strany a tím uzná právo na politický pluralismus. Následně byly přijaty doplňky k ústavě, na jejichž základě mělo Slovinsko právo na sebeurčení a odtržení. Zároveň se zde psalo o právu samostatně stanovovat výši příspěvku do pokladny federace a taktéž o tom, že ve Slovinsku nesmí být vyhlášen vyjimečný stav bez souhlasu slovinských svazových orgánů. V lednu roku 1990 se zde konaly první demokratické parlamentní volby a zároveň volby pětičlenného republikového předsednictva spolu s jejich předsedou. Poprvé se jednalo o přímé volby, a tak rozhodovali sami voliči. Ve druhém kole voleb zvítězil Janez Drnovšek a stal se předsedou předsednictva.

Sám Milošević si vytyčil za cíl (znovu) sjednotit SKJ a postavit se do jeho čela. Na strategii, která měla být použita na připravovaném sjezdu, se Milošević dohodl začátkem ledna 1990 na neformální schůzce srbských politických představitelů. Hlavními body bylo zachování SKJ, jakožto jediné vedoucí politické organizace, zachování principu

²⁷ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, str. 567.

²⁸ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 463.

demokratického centralismu. Klíčovým bodem měla být izolace Slovinců (která měla zabránit připojení Chorvatska, Makedonie a Bosny a Hercegoviny na jejich stranu).²⁹

Samotný sjezd se tedy konal 22. – 23. ledna roku 1990. Během dvoudenního jednání slovinská delegace odmítala všechny hlavní body programu. Slovinské návrhy³⁰ však byly ve většině případů zamítnuty, a tak se schylovalo ke slovinské porážce a k výhře Miloševićova návrhu centralizace strany. Slovinská delegace se tedy rozhodla ze sjezdu odejít a prohlásila Svaz komunistů Slovinska za nezávislou organizaci. Milošević se tímto krokem nezdál být ani zdaleka zaskočen, a tak pokračoval ve sjezdových jednáních. Nakonec však nezískal podporu Chorvatů, Bosňanů, Makedonců a ani armády. Slovinské odtržení velmi výrazně poznamenalo zánik Svazu komunistů Jugoslávie.³¹ Zůstalo jen otázkou času, zda nejenom SKJ, ale i Jugoslávie může bez Slovinska vůbec fungovat. Navíc podle vzoru slovinských komunistů poté ze SKJ vystoupil i Svaz komunistů Chorvatska. Rozpad SKJ se tedy stává klíčovou událostí pro budoucí dezintegraci Jugoslávie.³²

V dubnu roku 1990 ve slovinských volbách do republikového parlamentu zvítězila koalice slovinských opozičních stran nesoucí název DEMOS (Demokratična opozicija Slovenije – Demokratická opozice Slovinska). Po sestavení vlády ve Slovinsku vzniká historicky první nekomunistický kabinet v SFRJ. Souběžně s volbami do parlamentu se konaly volby prezidenta, které vyhrál Milan Kučan.

Nárůst chorvatského nacionalismu byl velkým problémem především pro Srby žijící v Chorvatsku (tzv. přečanské Srby). Srbové tvořili na území Chorvatska asi 11,6 % obyvatelstva republiky.³³ Za dob Titovy Jugoslávie, především v padesátých a šedesátých letech, tu žili víceméně spokojené životy. Nedochovalo k větším střetům mezi jednotlivými národnostmi a ani zde nepanovala výraznější národnostní nevraživost. Vztahy mezi Srby a Chorvaty zde nebyly vyhrocené, což dokazoval i vysoký počet smíšených manželství. Počet smíšených manželství byl především v šedesátých letech poměrně vysoký.

V sedmdesátých letech s příchodem Chorvatského jara (1971 – 1972), které by se dalo považovat za počátek chorvatských separatistických tendencí, začali být vztahy mezi dvěma

²⁹ Jović, D.: Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990, Nakladatelství Prometej, Zagreb 2003, str. 474.

³⁰ Požadovali přeměnu SKJ v organizaci konfederativního typu, dodržování lidských práv, svobodné volby, vytvoření demokratického fóra otevřeného všem stranám, zrušení státního vlastnictví, regionální autonomii, obnovení ústavy z roku 1974 v Kosovu, vypuštění článku o kontrarevoluční činnosti z trestního zákona a amnestii pro politické vězně.

³¹ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 464.

³² Jović, D.: Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990, str. 474-477.

³³ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 469.

národy poněkud chladnější. Srbové žijící v Chorvatsku se cítili být ohroženou národností, což vyvrcholilo v devadesátých letech, kdy byl chorvatský nacionalismus otevřeně podporován chorvatským vedením v čele s Franjem Tudjmanem. U srbských občanů bylo velice jednoduché probudit kruté vzpomínky na druhou světovou válku, které právě chorvatský nacionalismus vyvolával.³⁴ Nutno podotknout, že neustálé vzpomínání na hrůzy druhé světové války využila i srbská novinářská kampaň, čímž jen podpořila špatné vtahy mezi Srby a Chorvaty a vznik spojení mezi Chorvaty a Slovinci.³⁵

V květnu roku 1990 v Chorvatsku ve volbách zvítězila Tudjmanova politická strana – HDZ (Hrvatska demokratska zajednica – Chorvatské demokratické společenství). Po volbách bylo zvoleno nové Národní shromáždění, které v květnu roku 1990 zvolilo předsedou Předsednictva Socialistické republiky Chorvatsko Franju Tudjmana. Asi měsíc po jeho zvolení byla jeho funkce předsedy nahrazena funkcí prezidenta a Franjo Tudjman se tak stává chorvatským prezidentem. V červnu chorvatský parlament schválil ústavní doplněk, ve kterém byla republika prohlášena za suverénní stát Chorvatů a ostatních národností, aniž by zde Srbové, na rozdíl od předcházející ústavní preambule, byli výslovně zmíněni.

U chorvatských Srbů velice rychle došlo k jednoznačnému odmítnutí suverenity Chorvatska; naopak přicházejí s požadavkem srbské autonomie – autonomní Krajiny. Střediskem separatistických tendencí se stalo město Knin. Na základě těchto událostí začalo v srbských oblastech Chorvatska docházet k prvním otevřeným konfliktům. V srpnu roku 1990 došlo na území chorvatské Dalmácie k prvním přestřelkám. V říjnu roku 1990 pak byla vyhlášena Srbská autonomní oblast Krajina. Chorvatská vláda tak ztratila kontrolu asi nad 15 % “svého” území.

Milošević stále toužil po tom udržet Jugoslávii pohromadě a stát se Titovým následovníkem. Rozhodně nechtěl rozklad federace, i když jeho dřívější kroky přesně k takovému vývoji událostí vedly.

Nové Národní shromáždění Slovinska přijalo v červenci roku 1990 Deklaraci o suverenitě Republiky Slovinsko, podle které se Slovinsko stává suverénním státem. Důležitým bodem deklarace je fakt, že ústava Slovinska a slovinské zákony mají přednost před ústavou a zákony SFRJ. V září roku 1990 nová vláda prohlásila, že Slovinsko zůstane součástí SFRJ, pokud se stát přemění z federace na konfederaci. V prosinci roku 1990 se konalo referendum o nezávislosti Slovinska a 88,5% voličů se vyslovilo pro nezávislost.³⁶

³⁴ Pelikán, J.: Jihoslovenská krize. Kořeny a souvislosti, str. 20.

³⁵ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 468.

³⁶ Tamtéž, str. 239.

V červenci roku 1990 nechal Milošević přejmenovat svaz komunistů na Socialistickou stranu Srbska. V září pak byla přijata nová ústava, která prezidentovi zaručovala mimořádné pravomoce.

V listopadu roku 1990 se i v Makedonii konaly první demokratické volby. Výsledek voleb nepřinesl jednoznačné vítězství žádné politické straně. Největší úspěch však sklídila VMRO (Внатрешна Македонска Револуционерна Организација – Vnitřní makedonská revoluční organizace), která se v zásadě hlásila k předválečným nacionalistickým programům.

V prosinci roku 1990 se v Srbsku a v Černé Hoře konaly volby, jejichž výsledky jasně dokázaly, jak velké rozdíly mezi těmito dvěma republikami a zbytkem Jugoslávie existují. V Srbsku jednoznačně vyhrála Miloševićova SPS (Socialistička partija Srbije – Socialistická strana Srbska) a v Černé Hoře DPSCG (Demokratska partija socijalista Crne Gore – Demokratická strana socialistů Černé Hory) vedená Momirem Bulatovićem.³⁷

Klíčové nově vzniklé politické strany v Bosně a Hercegovině byly jednoznačně založené na etnických základech. Ve volbách v prosinci roku 1990 zvítězila SDA (Stranka demokratske akcije – Strana demokratické akce) v čele s Alijou Izetbegovićem. Výsledky voleb dopadly dle očekávání, jelikož hlasy byly rozdělené podle jednotlivých národností v zemi. Proto se na druhém místě umístila SDS (Srpska demokratska stranka – Srbská demokratická strana), v jejímž čele stál Radovan Karadžić a na třetím místě skončila bosenská pobočka HDZ. Po volbách se vedení jednotlivých nacionalistických stran překvapivě dohodlo na společné koalici. Předsedou předsednictva se stal Alija Izetbegović.

V roce 1989 byla v Kosovu založena politická strana LDK (Lidhja Demokratike e Kosovës – Demokratická liga Kosova) pod vedením Ibrahima Rugovy. V dubnu roku 1991 byl Ibrahim Rugova, v rámci paralelních (nelegálních) politických struktur, zvolen předsedou předsednictva Kosova. Tehdy taktéž ustanovil ilegální vládu. V září se v tajném referendu údajně téměř 100 % albánských voličů vyslovilo pro samostatnost Republiky Kosovo. Milošević na tuto albánskou revoltu reagoval opět rázně – ze státních institucí a škol byly propuštěny desítky tisíc Albánců.³⁸ Srbské represe však znamenaly jen posílení touhy po samostatnosti Kosova.

Začátkem roku 1991 propukl nebezpečný konflikt mezi armádou a Chorvaty. V lednu byl proto pod nátlakem Borisava Joviće³⁹ vydán dekret, který nařizoval odzbrojení všech

³⁷ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 475.

³⁸ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 576.

³⁹ Borisav Jović byl jugoslávský politik. Od roku 1989 reprezentoval Srbsko v Předsednictvu SFRJ, v květnu 1990 pak vystřídal Janeze Drnovšeka na postu předsedy Předsednictva SFRJ. Od května 1991 do října 1992 byl předsedou Socialistické strany Srbska.

skupin, které nebyly součástí JLA nebo policie. Toto opatření bylo namířeno především proti paravojenským jednotkám na území Chorvatska a Slovinska.⁴⁰

1.3 Formální rozpad SFRJ

V únoru roku 1991 chorvatský parlament rozhodl, že bez jeho souhlasu svazové zákony v Chorvatsku neplatí. Hned vzápětí Alija Izetbegović společně s makedonskými představiteli prohlásil, že Bosna a Hercegovina a Makedonie nezůstanou součástí Jugoslávie, pokud dojde k odtržení Slovinska a Chorvatska.

Ještě koncem února Srbové v Krajině vyhlásili odtržení tohoto území od Chorvatska a následně pak připojení k Srbsku. Dostalo se jim naprosté podpory Miloševiče, který jim slíbil, že je vyzbrojí a umožní jim bránit se před „ustašovci“. Zároveň Srbové v Bosně a Hercegovině vyjádřili svůj úmysl o vyhlášení samostatnosti.⁴¹

Již v březnu roku 1991 započalo období nebezpečného napětí, kdy Srbové v Chorvatsku zaútočili na tamní policejní stanici. Boje vyvrcholily závažným střetem mezi Srby a policisty v Plitvicích. V dubnu a květnu v Chorvatsku, ale i v Bosně došlo k dalším střetům, přičemž hlavními oběťmi byli policisté.

V dubnu již bylo očividné, že Srbové definitivně zamítli možnost vzniku konfederativní Jugoslávie. V květnu bylo v Chorvatsku uspořádáno referendum o samostatnosti Chorvatska, ve kterém se asi 94 % voličů vyjádřilo pro odtržení Chorvatska od SFRJ.⁴²

V červnu roku 1991 byla sepsána Deklarace o nezávislosti Slovinska. Kromě klasických bodů každé deklarace o nezávislosti, kde se Republika Slovinsko prohlašuje suverénním a nezávislým státem ve smyslu mezinárodního práva, je zde navíc uvedeno, že Chorvatsko je uznáváno Slovinskem jako nezávislý stát, dále, že Slovinsko uznává právo všech jugoslávských republik na vystoupení z federace a uznává zvláštní práva Albánců v Kosovu.

Orgány Jugoslávie byly situací zaskočeny a rozhodně nesouhlasily s jednostranným vystoupením Slovinska z federace, a tak v červnu roku 1991 překročila JLA slovinské hranice. Začala tak desetidenní válka, ve které si Slovinci prakticky uhájili svoji nezávislost. Přestože JLA byla bojeschopná a mohla by bez problému porazit slovinské oddíly, nedostala

⁴⁰ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 478.

⁴¹ Tamtéž, str. 480.

⁴² Tamtéž, str.482.

takové nařízení. Ante Marković se snažil situaci řešit a hájit jugoslávskou federaci, avšak Miloševićova skupina už tehdy nechtěla Slovinsku bránit v odtržení od federace.

Slovinsko pak o několik měsíců později prohlásilo, že se SFRJ rozpadla a 8. října 1991 vyhlásilo definitivně nezávislost.⁴³

Po vzoru Slovinska v červnu roku 1991 vyhlásilo Chorvatsko svoji nezávislost a zároveň uznalo vyhlášenou nezávislost Slovinska, se kterým navázalo diplomatické styky. Hned po vyhlášení nezávislosti došlo v Chorvatsku k ozbrojeným střetům mezi Srby a Chorvaty. Válka v Chorvatsku začala v polovině července 1991. JLA zde podpořila především srbské paravojenské oddíly, které zaútočily v národnostně smíšených oblastech, čímž chtěly přinutit chorvatské obyvatelstvo k útěku. JLA se zde v zásadě snažila uhájit pozice, které Srbové získali. Boje nadále pokračovaly, a tak OSN zasáhlo do války v Chorvatsku s vyhlášením embarga na prodej zbraní Jugoslávii. Toto opatření těžce postihlo chorvatskou stranu, avšak pro JLA nemělo žádné větší důsledky. Boje nakonec ještě zesílily, především na území Dubrovníku a Vukovaru, který v listopadu padl. Srbové tak kontrolovali již 30 % území republiky.⁴⁴

Mezitím v Bosně a Hercegovině bylo v říjnu roku 1991 sepsáno memorandum o svrchovanosti Bosny a Hercegoviny. Tato deklaráce byla schválena, přestože s ní nesouhlasil de facto žádný poslanec srbské národnosti. Srbští poslanci na základě této události opustili sarajevský parlament a vytvořili si vlastní skupštinu. Ta pak zorganizovala referendum, kde se většina bosenských Srbů přiklonila k možnosti setrvat v SFRJ. Bosenští Srbové se tak v lednu roku 1992 rozhodli o ustavení Republiky srbské – vytvořili si tak správu, která byla nezávislá na centrální vládě v Sarajevu.⁴⁵

Na konci roku 1991 odeslaly ES žádosti o uznání nezávislosti Slovinsko, Chorvatsko, Makedonie a Bosna a Hercegovina. Posouzením o připravenosti jednotlivých republik k nanezávislosti byla pověřena tzv. Banditerova komise.⁴⁶ V lednu vydala zprávu, kde

⁴³ Slovinský parlament tak učinil ihned po uplynutí tříměsíčního moratoria, které bylo vyhlášeno 7. července 1991 pod názvem Brionská deklaráce. Brionská deklaráce byla snahou o mírové řešení jugoslávské krize, v níž se Slovinsko i Chorvatsko zavázalo, že na tři měsíce zastaví proces osamostatnění, a tím přispějí k obnovení rozhovorů o budoucím uspořádání státu.

⁴⁴ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 499.

⁴⁵ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 582.

⁴⁶ Arbitrážní Banditerova komise byla založena Radou Evropské unie v srpnu roku 1991 z důvodu poskytnutí právního poradenství republikám SFRJ. V čele této komise stál Robert Banditer, francouzský politik a právník. Arbitrážní komise vynesla patnáct názorů a následných rozhodnutí o hlavních právních otázkách, které vyvstaly v souvislosti s konfliktem mezi několika republikami SFRJ. V listopadu 1991 prohlásila, že SFRJ je již v procesu rozpadu. V lednu roku 1992 vydala rozhodnutí o etnických menšinách, kde prohlašovala, že každá z republik musí uznat příslušníkům etnických menšin všechna lidská práva a svobody uznané v rámci mezinárodního práva včetně možnosti přihlásit se k vlastní státní příslušnosti. Toto rozhodnutí se týkalo především Srbů žijících na území Chorvatska či Bosny a Hercegoviny.

souhlasila pouze s uznáním Slovinska a Makedonie.⁴⁷ Chorvatsko dle komise nesplňovalo podmínku zajištění ústavních práv srbské menšiny a bylo od něj požadováno, aby do své ústavy doplnilo klauzuli o ochraně srbské menšiny. Bosna a Hercegovina měla uspořádat referendum o nezávislosti pod mezinárodním dohledem. Chorvatsku se však nakonec již v lednu dostalo potvrzení nezávislosti, přestože to Badinterova komise nedoporučila. ES i přes tento fakt doporučilo členským státům, aby uznaly nezávislost Chorvatska a členské státy tak také učinily.⁴⁸

V lednu roku 1992 se Socialistická federativní republika Jugoslávie formálně rozpadá. Nutno podotknout, že se tak stalo s požehnáním mezinárodního společenství.⁴⁹

Ihned po mezinárodním uznání nezávislosti Slovinska a Chorvatska Bosna a Hercegovina dle doporučení Banditerovy komise uspořádala na přelomu února a března roku 1992 referendum o samostatnosti. Pro nezávislost se v něm vyslovilo 63,4 % oprávněných voličů (jednalo se takřka výhradně o bosenské Muslimy a Chorvaty). Bosenští Srbové toto referendum bojkotovali. Na základě výsledků referenda byla 3. března vyhlášena samostatnost Bosny a Hercegoviny. Toto rozhodnutí vyvolalo boje mezi jednotlivými národnostmi na území BaH. Do bojů se zapojily i jednotky JLA, které opět hájily zájmy Srbů. Orgány EU oznámily 7. dubna 1992, že mezinárodně uznávají nezávislost BaH v jejích stávajících hranicích. Uznáním nezávislosti BaH byla v zásadě porušena ústava BaH, jelikož rozhodnutí o osamostatnění mohlo být provedeno pouze se souhlasem všech tří konstitutivních národů.⁵⁰ Po uznání BaH se JLA na jejím území stala armádou cizího státu, což mezinárodnímu společenství umožňovalo vznést požadavek na její okamžitý odchod. Přestože byla v červnu 1992 JLA donucena stáhnout z Bosny své jednotky, předala před odchodem ze země značnou část výzbroje bosenským Srbům a posílila jejich formace o tisíce vojáků srbské národnosti.⁵¹

V dubnu roku 1992 byla sepsána ústava, podle které vzniká dvojčlenná federace – Svazová republika Jugoslávie (zahrnující území Srbska a Černé Hory). Ústava umožňovala, aby se Makedonie či Srby ovládaná území v Chorvatsku a v Bosně k federaci eventuálně připojily.

⁴⁷ Nezávislost Makedonie však nakonec nebyla ještě uznána kvůli velkému protestu Řecka. Řecko prohlásilo, že si Makedonie nemůže přisvojovat toto historické jméno, neboť ji nepatří.

⁴⁸ Pro uznání nezávislosti Chorvatska se nekompromisně postavila SRN, výrazně podpořená též Rakouskem a Svatou Stolicí.

⁴⁹ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, str. 502.

⁵⁰ Bakić, J.: Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači, str. 342.

⁵¹ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 631.

1.4 Válka v Bosně a Hercegovině

V květnu roku 1992 vyhlásila Organizace spojených národů proti Svazové republice Jugoslávii přísné sankce za vměšování se do konfliktu v Bosně a Hercegovině. Součástí sankcí bylo taktéž okamžité přerušení všech ekonomických, kulturních a sportovních styků se Svazovou republikou Jugoslávií. Toto rozhodnutí uvrhlo SRJ do naprosté izolace a negativně ovlivnilo ekonomiku velké části Balkánského poloostrova.

Kruté boje se postupně rozšířily na celé území Bosny a Hercegoviny. Bojovali proti sobě především bosenští Srbové a Muslimové (kterým se dostalo jisté pomoci ze strany bosenských Chorvatů).

V létě roku 1992 se začaly projevovat separatistické tendence i ze strany bosenských Chorvatů. V západní části Hercegoviny vyhlásili Chorvatské společenství Herceg-Bosna, přičemž hlavním formálním zdůvodněním byla existence Republiky srbské na území BaH. Vojsko bosenských Chorvatů sice mělo být formálně podřízeno velení Armády BaH, ale v zásadě působilo samostatně.⁵²

Mezinárodní společenství se všemi možnými způsoby snažilo o dosažení mírového ukončení bosenské války. V průběhu roku 1993 byl sepsán tzv. Vance-Owenův mírový plán,⁵³ na základě kterého měla být BaH rozdělena do deseti kantonů, jež měly přibližně odpovídat etnické situaci v zemi před vypuknutím sporů. Každé etnikum mělo spravovat tři kantony a Sarajevo mělo být spravováno společně. V čele BaH mělo být devítičlenné předsednictvo (po třech zástupcích z každé národnosti). Dohadování nad tímto mírovým plánem trvalo několik měsíců, přičemž mezitím boje nadále trvaly. Koncem března se pro jeho přijetí vyjádřili bosenští Muslimové i Chorvati. Bosenští Srbové však tento plan odmítli s odůvodněním, že plan rozděloval území obývané Srby v BaH na několik územně izolovaných celků.⁵⁴

Mezitím, co se mezinárodní společenství zabývalo Vance-Owenovým plánem, začali mezi sebou bojovat i Chorvaté a Muslimové, kteří, jak bylo zmíněno výše, do té doby tvořili nejisté spojence ve válce proti bosenským Srbům. Chorvatská vládnoucí elita se totiž

⁵² Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 631 – 632.

⁵³ Cyrus Vance byl americký politik a diplomat, který byl od roku 1991 speciálním vyslancem OSN pro Jugoslávii. Měl na starost řešení konfliktů na území Chorvatska, respektive Bosny a Hercegoviny, byl tedy autorem několika mírových plánů. David Owen je britský politik a bývalý ministr zahraničí. V roce 1992 byl pověřen řešením konfliktů na území bývalé Jugoslávie, především na území Bosny a Hercegoviny.

⁵⁴ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 633.

rozhodla, že již nadešel ten správný okamžik k rozdělení BaH mezi Srbsko a Chorvatsko. Chorvatsko-muslimské boje se pak odehrávaly především na území Hercegoviny.

Mezinárodní vyjednavací v Ženevě předložili nový mírový plán, označovaný jako plán Owen-Stoltenberg.⁵⁵ Tento plán v zásadě navrhoval ustavení volného Svazu bosenských republik, přičemž Sarajevo mělo být po určitou dobu pod správou OSN a Mostar pod správou EU. Alija Izetbegović tento plán zprvu razantně odmítl, ale následně se rozhodl jej akceptovat v případě, že Srbové vrátí území, na kterých měl muslimský národ před válkou početní převahu. Přijetí s takovou podmínkou se v zásadě rovnalo odmítnutí.⁵⁶

V prosinci roku 1993 se v některých částech Bosny a Hercegoviny spojily oddíly bosenských Srbů a Chorvatů a společně napadly jednotky Bosňáků.⁵⁷

V únoru roku 1994 došlo v Sarajevu na tržišti Markala k explozi, která si vyžádala 68 mrtvých a asi 200 zraněných. Z útoku byli okamžitě obviněni Srbové, přestože francouzští a britští experti tvrdili, že granát Srbové ze svých pozic nemohli vypálit.⁵⁸ Bosenským Srbům bylo následně Radou NATO předloženo ultimátum, aby se stáhli z okolí Sarajeva a odevzdali těžké zbraně. Pokud by neuposlechli, hrozilo jim bombardování letadly NATO.

Nakonec se do řešení vložila ruská diplomacie, která přislíbila, že rozmístí své vojáky kolem Sarajeva. To dočasně přispělo k zmírnění celé situace.

Tudjman a Izetbegović souhlasili pod nátlakem USA a Německa s vytvořením chorvatsko-bosňácké federace. Ve Washingtonu Franjo Tudjman a Alija Izetbegović podepsali smlouvu o vytvoření chorvatsko-bosňácké federace v BaH a dohodu o zásadách konfederativního spojení tohoto státního útvaru s Chorvatskem. Toto spojení umožnilo Tudjmanovi v podstatě přímo zasahovat do bosenských záležitostí.

V prosinci roku 1994 bylo podepsáno příměří mezi sarajevskou vládou a bosenskými Srby. Toto čtyřměsíční příměří však rozhodně nemohlo být považováno za definitivní.⁵⁹

V létě roku 1995 dobyli srbské oddíly pod vedením Ratka Mladiće⁶⁰ bosňácké město Srebrenici. Srebrenica patřila do tzv. bezpečné zóny v BaH, která byla od roku 1993 chráněna jednotkami OSN. Po vpádu srbských vojsk z města uprchlo asi 25 tisíc osob. Při obsazování

⁵⁵ Thorvald Stoltenberg je norský politik. V roce 1990 se stal Vysokým komisařem OSN pro uprchlíky a v roce 1993 vystřídal Vance na postu zvláštního vyslance OSN pro bývalou Jugoslávii.

⁵⁶ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 635.

⁵⁷ Došlo k tomu například ve střední Bosně u města Olovo.

⁵⁸ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 636.

⁵⁹ Tamtéž, str. 638.

⁶⁰ Ratko Mladić byl důstojníkem jugoslávské armády. Během občanské války v Jugoslávii zasáhl na území Chorvatska do bojů proti chorvatským oddílům. V období od roku 1992 do roku 1995 byl velitelem bosenskosrbské armády Republiky srbské. V roce 1996 byl obviněn z válečných zločinů a genocidy Mezinárodním tribunálem pro bývalou Jugoslávii v Haagu. Dopaden a zatčen byl však až v roce 2011.

Srebrenice byl zajat velký počet⁶¹ bosňáckých mužů, přičemž většina z nich byla následně zastřelena.⁶²

V červenci se konala schůzka Tudjmana a Izetbegoviće v Záhřebu, kde podepsali deklaraci o společné obraně proti srbským útokům. Společně pak dosáhli ohromného strategického úspěchu, jelikož se jim dobytím měst Bosansko Grahovo a Glamoč podařilo přerušit spojení mezi hlavním střediskem Republiky srbské Banja Lukou a centrem Republiky srbská Krajina Kninem.

V srpnu došlo v Sarajevu opět k explozi na tržišti, při které zemřelo 37 osob a dalších 85 jich bylo zraněno. Dle oficiální zprávy UNPROFOR⁶³ byly střely vypáleny ze srbských pozic. Vzápětí provedla letadla NATO útok na vojenské oddíly bosenských Srbů, což jejich síly do značné míry oslabilo.

Od 1. do 21. listopadu se v Daytonu v Ohiu konala mírová konference, která měla ukončit konflikt v Bosně a Hercegovině. Jednání se účastnil Slobodan Milošević, Franjo Tudjman a Alija Izetbegović. Zde byla navržena mírová smlouva, kterou následně všichni zúčastnění podepsali 14. prosince v Paříži. Na základě této dohody získala Republika srbská 49 % a Bosensko-chorvatská federace 51 % území Bosny a Hercegoviny. Vzniká tedy nový stát, konkrétně konfederace, která má fungovat na základě dualismu. Oba vzniklé celky mají velkou míru samosprávy, tudíž centrální vláda v Sarajevu má jen minimum pravomocí. Ústřední moc má být reprezentována tříčlenným předsednictvem, ve kterém má každá národnost po jednom zástupci. Tato dohoda ukončila krutý, tři a půl roku trvající konflikt v Bosně a Hercegovině.

1.5 Zánik Republiky Srbská Krajina

Počátkem května roku 1995 zahájila chorvatská armáda útok na území Republiky srbská Krajina v západní Slavonii. Chorvatské oddíly během pár dní toto území bez problému

⁶¹ Údaje o počtu zemřelých se v různých zdrojích podstatně liší. Oficiální zdroje sice uvádějí, že v Srebrenici zemřelo 8 000 osob, ale podle jiných zdrojů je toto číslo přehnané a nejsou pro něj prokazatelné důkazy. Ve výsledcích výzkumu provedeného pod vedením amerického ekonomu Edwarda S. Hermana se můžeme dočíst, že 8 000 mrtvých ve Srebrenici je „politický konstrukt“ oficiálních vládních i nevládních organizací a novinářů, jelikož pro toto tvrzení nemají žádné důkazy. (Bakić, J.: Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači, Službeni glasnik, Beograd 2011, str. 581).

⁶² Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 639.

⁶³ UNPROFOR (United Nations Protection Force) byla první mírovou operací OSN působící v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině během války v Jugoslávii v letech 1992-1995.

ovládly. Ze západní Slavonie uprchla velká většina srbských civilistů. Chorvatům se v zásadě podařilo rozdělit Republiku srbská Krajina na dvě části. Poslední nadějí pro RSK bylo sjednocení s Republikou srbskou v Bosně, tento krok však v té době již nebyl možný. Tato ofenziva je známá pod názvem *Operace Blesk (Operacija Bljesak)*. V červenci provedly chorvatské jednotky útok na srbská území v západní Bosně a Hercegovině, tím se jim podařilo odříznout krajinské Srby v Dalmácii, Lince a Kordunu od zásobovací komunikace.⁶⁴

Veškeré výše popsané kroky byly pro chorvatskou armádu jakousi přípravou na větší ofenzivu, kterou měla v plánu. V srpnu Chorvaté zahájili klíčové útoky na západní oblast RSK. Hlavní město Republiky srbské Krajiny, Knin, padlo poměrně rychle, jednotky krajinských Srbů se v podstatě nebránily a ve většině případů se rozhodly pro ústup. Jednotky OSN, které se měly na území starat o dodržování příměří, chorvatským akcím jen netečně přihlížely. Za pár dní se chorvatské armádě podařilo ovládnout v zásadě celou západní část RSK. Hlavním cílem těchto útoků v podobě ostřelování bylo donutit místní obyvatelstvo k útěku. Kruté boje donutily více než 150 tisíc chorvatských Srbů k masovému úprku z Banije, Kordunu, Liky a severní Dalmácie.⁶⁵ Většina domů srbských uprchlíků byla spálena nebo je jednotky chorvatské armády alespoň vykradly. Tímto masovým exodem dochází k naprostému zániku Republiky srbská Krajina. Součástí tohoto etnického čištění byla známá *operace Bouře (Oluja)*.

1.6 Vyostření kosovské otázky

V dubnu roku 1996 vzniká na území Kosova ozbrojená organizace UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Kosovská osvobozenecká armáda), jejímž cílem byl vznik nezávislého Kosova. Zpočátku prováděla menší teroristické útoky proti srbským policejním stanicím, úřadům či institucím. Podle některých zdrojů bylo během roku 1996 zabito 31 Srbů a albánských „kolaborantů“.⁶⁶ K těmto útokům se pak UÇK oficiálně přihlásila s tím, že jsou připraveni za to nést odpovědnost.

⁶⁴ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J.: Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 622.

⁶⁵ Tamtéž, str. 623.

⁶⁶ Allen, B.: Why Kosovo? The Anatomy of a Needless War, The Canadian Centre for Policy Alternatives 1999, str. 15, (cit. 09/06/2013).

http://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/BC_Office_Pubs/kosovo.pdf.

Ibrahim Rugova, vůdce kosovských Albánců, který stál v čele politické strany LDK, byl úmírněným politikem a chtěl kosovsko-srbské problémy řešit v zásadě nenásilnou cestou. Z toho důvodu s akcemi UÇK zásadně nesouhlasil.

Zpočátku se UÇK nedařilo přilákat velkou pozornost západních zemí. Západ se totiž ještě stále zabýval bosenskou otázkou – bylo třeba zajistit klidné fungování konfederace a hlídat, aby nedocházelo k dalším bojům. Západní politici navíc moc dobře věděli, že mír v Bosně ve velké míře závisí na spolupráci s Miloševićem, a tak prozatím do situace v Kosovu nechtěli zasahovat.

UÇK praktikovala strategii partyzánské války, tj. nečekané útoky a rychlý ústup, čímž si chtěla vynutit brutální zásah ze strany srbských sil. Věděli totiž, že takto se bude celý konflikt rozrůstat, čímž si Kosovo zajistí západní intervenci, která povede k jeho nezávislosti. Zároveň však členové UÇK chtěli vyčistit Kosovo od Srbů a vytvořit tak etnicky homogenní stát.

Počet obětí v Kosovu stále rostl, což vyvolalo zájem velmocí. Na území Kosova se pomalu rozpoutala opravdová válka mezi UÇK a srbskou policií. ES a Spojené státy americké vyslaly tedy do regionu delegace. Veškerá jejich intervence však spočívala v tom, že se snažily oběma stranám domluvit, aby se vyhnuly násilí.

V březnu roku 1998 se připojily jednotky Jugoslávské armády k srbské policii na území Kosova a společně zahájily boj proti kosovským separatistům. Tyto boje trvaly několik měsíců, přičemž při nich mnoho albánských civilistů přišlo o život a další museli uprchnout ze svých domovů. Ze spousty smíšených vesnic v Kosovu byli naopak vyhnáni srbští občané.⁶⁷

V září roku 1998 OSN rezolutně požádala srbskou vládu o zastavení bojů. Milošević se podřídil požadavkům Spojených národů a stáhl ozbrojené síly zpátky na své území. Mezinárodní společenství bylo rozhodnuto povolit Kosovu rozsáhlou autonomii na Srbsku, kterou by měla zaručit přítomnost mírových jednotek NATO. Velmoci doufaly, že se jim podaří UÇK přesvědčit, aby přestala požadovat nezávislost a přinutit Miloševiče, aby souhlasil s přítomností vojsk NATO na území Kosova.

Vyhrocená situace v Kosovu donutila velmoci založit tzv. kontaktní skupinu šesti států (USA, VB, Francie, Německo, Itálie a Rusko), která svolala mírová jednání do francouzského Rambouillet na 6. únor 1999. UÇK se na těchto mírových rozhovorech nakonec rozhodla jejich návrh přijmout a spokojit se s autonomií. Srbská strana v zásadě taktéž souhlasila s návrhem

⁶⁷ Podle záznamů Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky z března roku 1999 bylo do té doby 90 smíšených vesnic v Kosovu etnicky vyčištěno od srbských obyvatel a další Srbové byli na odchodu. Bud' to osidlovali jiná území Kosova, anebo uprchli na území Srbska.

na autonomii, avšak přítomnost vojsk NATO na území Kosova byla pro ně naprosto nepřijatelná. „NATO se netajilo tím, že v zásadě bude okupovat území Kosova, avšak smlouva z Rambouillet šla mnohem dál a prakticky umožňovala jednotkám NATO obsazení celé Svazové Republiky Jugoslávie na dobu neurčitou.“⁶⁸ Srbská strana na tyto podmínky, které znamenaly přímé narušení státní suverenity, nepřistoupila a mírová konference skončila 18. března bez jakýchkoliv výsledků vedoucích k mírovému řešení situace.

1.7 Vojenská intervence NATO na území Svazové republiky Jugoslávie

Na základě krachu mírové konference v Rambouillet se NATO rozhodlo dodržet své ultimátum a přistoupit k ozbrojené intervenci na území Srbska a Černé Hory. Před začátkem bombardování velitelé NATO pravděpodobně počítali s tím, že se Milošević po několika dnech vzdá, avšak k tomu nedošlo. Intervence NATO byla zahájena se třemi hlavními cíly: ukončení násilí v Kosovu⁶⁹, obrana lidských práv a vytvoření podmínek pro koexistenci multietnické společnosti. Mimo jiné mělo bombardování „zabránit humanitární katastrofě“ a donutit Srby přijmout mírovou smlouvu z Rambouillet, která ve chvíli, kdy bylo bombardování započato, byla v zásadě zapomenuta. Dalším cílem bombardování bylo oslabení samotného Miloševiče. Výsledek této kampaně však ukázal, že hlavním cílem této vojenské intervence byla v zásadě okupace Kosova.

NATO, které se snažilo bránit kosovské Albánce, moc dobře vědělo, že ve chvíli, kdy bude zahájeno bombardování, srbské paravojenské síly pravděpodobně začnou s organizovanými etnickými čistkami. V době, kdy se Srbsko poprvé ocitlo pod výhrůzkou bombardování ze strany NATO v říjnu roku 1998, Vojislav Šešelj, v té době místopředseda srbské vlády, slíbil, že „všichni Albánci zmizí z Kosova“ ve chvíli, kdy začne bombardování.⁷⁰

Přes veškeré informace, které NATO mělo, zahájilo bombardování 24. března 1999. Zpočátku bylo bombardování vedeno pouze proti vojenským cílům, avšak následně byly bombardovány také průmyslové a civilní objekty. Vojenskou intervencí NATO byla velmi poškozena infrastruktura na celém území nejen Kosova, ale i Srbska: byly rozbombardovány

⁶⁸ Allen, B.: *Why Kosovo? The Anatomy of a Needless War*, str. 18.

⁶⁹ V zásadě bombardování mělo opačný výsledek: vraždění a vyhánění kosovských Albánců doopravdy začalo až po zahájení bombardování NATO. (Achterhuis, H.: *Politika dobrých úmyslů*, Nakladatelství Barrister & Principal, Brno 2002, str. 10).

⁷⁰ Vukadinović, Đ.: *Nova srpska politička misao: Srbija i NATO (II.)*, NP Vreme, Beograd 1999, článek: *Mi smi banditi i ubice* (Harold Pinter), str. 36.

mosty, průmyslové objekty, elektrárny a telekomunikační zařízení. Je třeba však zmínit, že více lidí bylo zabito silami NATO při jejich bombardování, než kolik jich bylo zabito jugoslávskou armádou v Kosovu o rok dříve.⁷¹

Po náletech trvajících dva a půl měsíce Milošević naznačil možnost přistoupit na podmínky NATO pro ukončení letecké intervence. Vyjednáváním se Slobodanem Miloševićem byli pověřeni Martti Ahtisaari a Viktor Černomyrdin⁷², kteří odjeli do Bělehradu přesvědčit Miloševiče k přijetí mírové dohody. Milošević 3. června přistoupil na dohodu. 9. června začalo stahování vojsk z Kosova. Ke dnu 10. června NATO ukončilo bombardování Svazové republiky Jugoslávie. Mírová smlouva Ahtisaari – Černomyrdin slibuje, že kontrolu regionu zajistí jednotky OSN, nikoliv NATO a že OSN dohlédne na bezpečný návrat uprchlíků. Mimo jiné by se dle podmínek ve smlouvě měla do tří let uskutečnit mezinárodní konference, kde by se jednalo o definitivní statusu Kosova. O něm mají údajně rozhodnout obyvatelé Kosova. Mezinárodní konference, která měla rozhodnout o konečném statusu Kosova, začala v roce 2006 a byla ukončena v roce 2008.

Plán na přijetí nezávislosti, který vypracoval opět Martti Ahtisaari, byl však zamítnut ze strany Srbska a Ruska. Albánská elita v Kosovu se tedy rozhodla jednostranně vyhlásit autonomní oblast Kosovo nezávislou na Srbsku, k čemuž došlo v únoru roku 2008. Kosovo bylo prohlášeno demokratickým, světským a multietnickým státem. Jednostranným vyhlášením nezávislosti Kosova byl dovršen rozpad SFRJ započatý v roce 1991.

⁷¹ Allen, B.: Why Kosovo? The Anatomy of a Needless War, str. 22.

⁷² Martti Ahtisaari je finský politik a bývalý prezident Finska (funkci prezidenta vykonával v letech 1994 – 2000). V 90. letech byl členem vedoucí pracovní skupiny OSN pro Bosnu a Hercegovinu a později velvyslancem Evropské unie pro Kosovo. Spolu s Černomyrdinem vyjednal s prezidentem Miloševićem ukončení operací v Kosovu výměnou za konec bombardování SRJ vojsky NATO. Viktor Černomyrdin byl ruský politik. V dubnu roku 1999 byl zvláštním zmocněncem Ruska pro Jugoslávii.

2. Prezentace výzkumu

2.1 Metodika výzkumu

V této podkapitole nejdříve stručně zmíníme základní metodické postupy při sociologickém výzkumu a poté se zaměříme na vysvětlení metod použitých při získávání poznatků o reflexi rozpadu SFRJ v současné srbské společnosti.

Obecně rozeznáváme dvě hlavní výzkumné strategie: kvantitativní a kvalitativní výzkum.

„Kvantitativní výzkum využívá náhodné výběry, experimenty a silně strukturovaný sběr dat pomocí testů, dotazníků nebo pozorování. Kontruované koncepty zjišťujeme pomocí měření, v dalším kroku získaná data analyzujeme statistickými metodami s cílem je explorovat, popisovat, případně ověřovat pravdivost našich představ o vztahu sledovaných proměnných.“⁷³

Oproti tomu *„kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“⁷⁴*

Výzkum tohoto typu se v podstatě snaží interpretovat pohledy subjektů, tedy respondentů, na zkoumaný předmět, a to tak, že se výzkumník pokouší přejímat jejich perspektivu. Orientuje se tedy na to, jak jednotlivci a skupiny chápou a interpretují zkoumaný problém. Tato výzkumná strategie většinou nevyužívá statistických metod.

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že náš výzkum můžeme zařadit do kategorie kvalitativního výzkumu, avšak s využitím metody sběru dat a analýzy výzkumu kvantitativního. Přesněji řečeno, zaměřuje se na popis názorů, pohledů a postojů jednotlivých respondentů, avšak k zjištění využívá metody dotazníku s otázkami převážně uzavřeného typu. Tato metoda nám umožňuje využít při vyhodnocování dotazníků jednoduché statistické nástroje, které jsou typické právě pro výzkumy kvantitativního typu.

Náš výzkum je proto jakousi kombinací dvou uvedených základních kategorií sociologického výzkumu. Pohybuje se na pomezí mezi metodou kvalitativní a kvantitativní.

⁷³ Hendl, Jan: Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace, str. 46.

⁷⁴ Hendl, Jan: Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace, str. 50.

Jedním z druhů kvantitativního výzkumu je výzkum fenomenologický. Jeho *hlavním cílem je „popsat a analyzovat prožitou zkušenost se specifickým fenoménem, kterou má určitý jedinec nebo skupina jedinců“*.⁷⁵

Výzkumník se snaží zkoumat získaná data tak, aby analýza přinesla obraz o prožitých zkušenostech. Výsledkem má být text, který bude znít pravdivě pro toho, kdo si prošel určitou událostí a má tedy se zkoumaným fenoménem vlastní zkušenost. Zároveň má umožnit pochopení určitého fenoménu někomu, kdo tu zkušenost neměl. Výzkumník by měl být schopen přetransformovat data do textu, který bude popisovat prožité zkušenosti. Při analýze by měl rovněž porovnat jednotlivé vzniklé kategorie a témata.

Lze tedy říci, že se v případě našeho výzkumu jedná právě o výzkum fenomenologický. Tento výzkum si klade za cíl, přesně jak je popsáno výše, reflektovat prožité zkušenosti jednotlivých respondentů se zkoumaným fenoménem, zde konkrétně s rozpadem SFRJ.

Pro náš výzkum se dále nabízí metoda, při níž se opíráme o záznamy rozhovorů s lidmi, které se jednotlivých historických událostí účastnili. Je to metoda tzv. „*orální historie*“, jež prostřednictvím nejrůznějších postupů využívá ústního svědectví osob, které byly účastníky nebo svědky určité zkoumané události nebo i historické epochy.⁷⁶

V našem výzkumu nebylo využito typických metodických postupů orální historie, tedy přímých rozhovorů s účastníky události. Pracujeme zde s konkrétními odpověďmi na konkrétní otázky, nikoliv se záznamy rozhovorů.

Jak již bylo zmíněno výše, jednotlivé otázky byly dopodrobna rozebrány a vyhodnoceny pomocí jednoduchých statistických metod. Výsledky jsou zapsány v přehledných tabulkách, které jsou součástí přílohy této práce. Výsledky, které jsou k dispozici ve výše zmíněných přílohách, jsou předmětem podrobnějšího rozboru a komentáře v příští kapitole.

Výzkumu se zúčastnilo dohromady 223 respondentů. Jak jsem již uvedla, respondenti jsou muži a ženy ze tří největších srbských měst, tedy z Bělehradu, Niše a Nového Sadu. Samotný výzkum probíhal od září do listopadu roku 2012. Vzhledem k tomu, že jsem neměla možnost realizovat rozsáhlé profesionální šetření, vzorek respondentů byl vybrán z řad rodinných příslušníků, přátel a jejich známých. Následně vysokoškolští profesori dotazníky rozdávali svým studentům, kteří byli ochotni se výzkumu účastnit. Je tedy patrné, že heuristická báze jako taková pochopitelně má jisté nedostatky.

⁷⁵ Hendl, Jan: Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace, str.128.

⁷⁶ Vaněk, Miroslav: Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, str. 11.

Z celkového počtu se výzkumu zúčastnilo 121 žen, což činí 54 % respondentů, a 102 mužů, tj. 46 % respondentů. Většina respondentů (konkrétně 169 osob) je vysokoškolsky vzdělaná, což je 76 % dotázaných osob. Respondentů, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je vzdělání středoškolské, je pouhých 54, tj. 24 %, přičemž v mnoha případech se jedná o studenty VŠ. Respondenti byli rozděleni do tří věkových kategorií. V nejmladší věkové kategorii (20 – 34 let) se ankety zúčastnilo 85 osob, tj. 38 % všech respondentů, ve střední věkové kategorii (35 – 54 let) 80 osob, tj. 36 % respondentů, a v nejstarší věkové kategorii (55let a výš) 58 osob, což je 26 % z celkového počtu zúčastněných.

2.2 Prezentace dotazníku

2.2.1 Struktura dotazníku

Dotazník se skládá ze 30 otázek a 6 podotázek. Pouze u třetí a devatenácté otázky mají respondenti možnost se rozepsat (tzv. otevřené otázky), ostatní otázky jsou uzavřeného typu a nabízí se výběr ze dvou, tří či čtyř možností.

Otázky v dotazníku jsou formulovány podle časové posloupnosti a jsou zároveň rozděleny do šesti tématických okruhů. Některé otázky v dotazníku byly formulovány na základě obecných tvrzení, závěrů či domněnek, které nám respondenti během šetření potvrdili či naopak vyvrátili.

Nyní se dostáváme k rozboru jednotlivých okruhů a otázek, které tyto okruhy obsahují. Podrobněji zde zmíníme jen otázky, které si dle mého názoru zaslouží bližší vysvětlení či komentář.

I. Rozpad a očekávání

První tématický okruh obsahuje šest otázek mapujících politicko-ekonomickou situaci v Jugoslávii, respektive v Srbsku, těsně před rozpadem. Otázky jsou formulovány tak, aby reflektovaly atmosféru před a během rozpadu. Zároveň by měly zodpovědět, proč dle názoru respondentů k rozpadu vůbec došlo a co je jeho hlavní příčinou. Otázky v tomto okruhu mají spíše teoretický ráz, nutí tedy respondenty k zamyšlení a k vyjádření jejich vlastních názorů.

Byl rozpad opravdu nevyhnutelný?

Tuto otázku se během posledních dvaceti let snaží zodpovědět řada historiků, přičemž nedochází ke stejným závěrům. Faktem je, že nám historie již vícekrát dokázala, že je federaci, ve které mají mít všechny státy stejná práva a pravomoci, opravdu těžké udržet pospolu. Zpětná analýza může nabídnout nový pohled na již známá fakta a jejich přehodnocení s jistou dávkou sebereflexe. (Co všechno by se muselo provést jinak, co všechno by se nemělo provést vůbec či kdo měl, a nebo něměl být u moci, aby k tomu všemu nedošlo). Z tohoto hlediska by odpovědi na tuto otázku mohly nabídnout jiné než pouze stereotypní názory.

Očekávali jste na konci osmdesátých let, že dojde k rozpadu?

Tato otázka, respektive odpovědi na tuto otázku by nám měly objasnit nejen očekávání respondentů, ale i atmosféru tehdejší doby. Je možné, že mnoho lidí tomu nevěnovalo vůbec žádnou pozornost, právě proto je dle mého názoru dobré pokusit se je přesvědčit, aby se zamysleli nad tím, jak tyto chvíle prožívali.

Pokud jste si vybrali možnost a., očekávali jste, že bude rozpad tak násilný?

Tato otázka je součástí otázky předešlé. Pokud bych měla tuto otázku lépe specifikovat, zeptala bych se, zda se vůbec s něčím takovým počítat dá. Jak jsem již zmínila výše, ostatní federace, v nichž vládly levicové režimy autoritativního typu – Československo a SSSR – se po pádu komunismu taktéž rozpadly, avšak ne tak násilně, jak se rozpadla SFRJ.

II. Období ozbrojených konfliktů

Tento okruh se zabývá, jak již plyne z jeho názvu, přímo obdobím válečných konfliktů. Snaží se na deseti otázkách a dvou podotázkách reflektovat realitu tehdejší doby. Otázky jsou proto ryze praktické, týkají se jen života respondentů a života lidí v jejich okolí v té době. Není tedy nutné rozebírat je dopodrobna. Přesto se pokusíme některé z nich blíže vysvětlit.

Věděli jste v období válek o všech násilích, která byla páchána mimo území Srbska?

Válka v Jugoslávii probíhala především na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny. Je proto dle mého názoru nutné se respondentů zeptat, zda se vůbec zajímali o násilí, která se sice týkala jejich země, ale bezprostředně neovlivňovala jejich každodenní život. Jelikož jsou respondenti lidé žijící v Bělehradě, Niši a v Novém Sadě, válka se jich přímo nedotkla, pokud

však tehdy nežili jinde. Srbsko bylo až do roku 1999, kdy proběhlo bombardování Svazové republiky Jugoslávie, ušetřeno válek souvisejících s rozpadem Jugoslávie.

Věřili jste tomu, že je rozpad opravdu definitivní?

Mnoho obyvatel Srbska bylo, dle mého názoru, koncem 80. let přesvědčeno, že dny Jugoslávie ještě nejsou zcela sečteny. Věřili možná i tomu, že se objeví někdo, kdo bude schopen bojovat za Jugoslávii, potlačit své národnostní cítění a zachránit ji. Z dnešního hlediska se takové stanovisko zdá být poněkud naivním, avšak z hlediska tehdejšího kontextu může být docela pochopitelné. Dá se předpokládat, že právě s tímto stanoviskem je poté spojován fenomén tzv. jugonostalgie.

Během posledního sčítání lidu v bývalé Jugoslávii v roce 1991, vyjádřili jste se Vy nebo Vaši rodiče jako Jugoslávci?

Tato otázka částečně souvisí s otázkou předešlou a taktéž má něco společného s již zmíněnou jugonostalgií. Dá se předpokládat, že lidé, kteří se vyjádřili jako Jugoslávci, zároveň nebyli pro rozpad a že by bývali mnohem raději, kdyby se federace zachovala. To však na druhou stranu neznamena, že by ti, kteří se nevyjádřili jako Jugoslávci, museli nutně být pro rozpad, jen z určitých důvodů považovali v té době za výhodnější či praktičtější se přihlásit k určité národnosti.

III. Smíření se s rozpadem

Třetí okruh otázek se zabývá obdobím po válečných konfliktech. Odpovědi na tři otázky a jednu podotázku by měly reflektovat, jak se lidé po rozpadu cítili, jak na něj nazírají a co pokládají za jeho hlavní příčinu. Tento okruh otázek opět částečně nutí respondenty k zamyšlení a k následnému vyjádření svého názoru či přesvědčení.

Došlo by k tak násilnému rozpadu, kdyby jednotlivé politické elity nebyly proti jakémukoliv kompromisu a kdyby nebyly hned připravené bojovat?

Faktem je, že ani jedna ze zúčastněných stran nebyla ochotna přistoupit na jakýkoliv kompromis a vyjít druhé straně vstříc, vše se řešilo násilnou cestou a zaujatě. Bude zajímavé zjistit případnou sebereflexi a zda po čase nedošlo k přehodnocení původního stanoviska.

Souhlasíte s názorem, že jednotlivé klíčové země na globální scéně měly aktivní zájem na rozpadu Jugoslávie?

Toto je velice diskutované téma a s tímto názorem se dost často setkáváme. Již řada historiků a ekonomů napsala na toto téma spoustu studií, v nichž byly prezentovány zajímavá fakta a přesvědčivé důkazy o klíčové a aktivní roli západních zemí při rozpadu Jugoslávie. Někdy dokonce narazíme na termín „rozbití“ Jugoslávie, který jasně evokuje cizí podíl na rozpadu Jugoslávie.

IV. Bombardování v roce 1999

Tento okruh otázek se zabývá bombardováním Svazové republiky Jugoslávie v roce 1999. Bombardování bylo vyústěním kosovské krize, která Srbsko zásáhla bezpochyby nejvíce. Na základě čtyř otázek bychom měli zjistit postoj respondentů k této citlivé otázce.

Očekávali jste, že bude kosovská otázka řešena vojenskou intervencí západních zemí?

Tato otázka je v zásadě stejného charakteru jako jedna z otázek v okruhu prvním. Zde respondenti opět mají vyjádřit svá očekávání, předpoklady či názory.

Myslíte si, že měla tehdejší Jugoslávie ustoupit a pokusit se vyřešit kosovskou otázku diplomatickou cestou?

Dost často se v souvislosti s tímto tématem setkáváme s názory, že tehdejší srbský prezident Slobodan Milošević měl ustoupit, podepsat mírovou smlouvu z Rambouillet a k bombardování by vůbec nemuselo dojít. Zda by tomu tak opravdu bylo, zůstává nezodpovězenou otázkou či spíše čirou spekulací. Zajímalo by mne tedy, zda jsou respondenti také přesvědčeni o tom, že Milošević byl až moc neústupný a Srbsko bylo bombardováno jeho vinou, či se spíše ztotožňují s Miloševičem, že smlouva z Rambouillet byla nepřijatelná a bylo třeba hájit území Srbska a jeho historické dědictví.

V. Integrace Srbska do EU

Tento okruh se především věnuje postojům respondentů k Evropské unii. Obsahuje tři otázky a jednu podotázku, na jejichž základě se snaží zjistit, zda občané Srbska vnímají EU pozitivně. Tento okruh se tedy již zabývá přítomností a má reflektovat současný stav věcí. V dnešní době je právě proces integrace dosti diskutovaným tématem. Faktem je, že je pro Srbsko přistoupení k EU velice komplikované, a právě všechny výše zmíněné události tento proces dosti zpomalují.

VI. Smíření se s rozpadem po určité době

Poslední okruh obsahuje čtyři otázky a jednu podotázku. Taktéž se týká přítomnosti a snaží se na základě otázek zjistit, jak moc velký vliv měl rozpad na vztahy mezi jednotlivými národnostmi. Jak je všeobecně známé, za Titovy Jugoslávie byla národnostní otázka poměrně dobře vyřešena. Sám Tito totiž zakázal jakékoliv projevy nacionalismu, jelikož moc dobře věděl, že národností smír je základem pro bezproblémové fungování federace. Po jeho smrti a v době následné jugoslávské krize se však nesnášenlivost mezi národy bývalé Jugoslávie prohloubila. Z toho důvodu jsme se snažili zjistit, zda tento trend přetrvává dodnes, anebo se naopak situace již pomalu normalizuje. Zároveň se tento okruh zabývá aktuálním vnímáním politiků, kteří byli u moci v době rozpadu a těch, kteří přišli k moci po rozpadu Jugoslávie.

2.2.2 Dotazník

I. Rozpad a očekávání

1. Byl rozpad opravdu nevyhnutelný?
 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
2. Očekávali jste na konci osmdesátých let, že dojde k rozpadu? (Respondenti narozeni v 80. letech a později vyjádří své předpoklady)
 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím

2A. Pokud jste si vybrali možnost a., očekávali jste, že bude rozpad tak násilný?

 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
3. Měl rozpad Jugoslávie jen jednu příčinu nebo jich bylo více?
 - a. Jednu (specifikujte)

- b. Více (Které jsou dle Vašeho názoru ty hlavní?)
4. Měl na rozpad Jugoslávie nějaký vliv rozpad SSSR a pád Berlínské zdi?
 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
 5. Myslíte si, že rozpad Jugoslávie odstartovala ekonomická krize v osmdesátých letech?
 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
 6. Domníváte se, že za všechno, co postihlo Jugoslávii, a především Srbsko v devadesátých letech, je zodpovědný pouze jeden člověk?
 - a. Ano (Kdo?)
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím

II. Období ozbrojených konfliktů

7. Byli jste během válek a po odtržení Slovinska pro rozpad? (Respondenti narozeni v 80. letech a později vyjádří své předpoklady)
 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
8. Bydleli jste během válek v Srbsku?
 - a. Ano
 - b. Ne
 - 8A. Pokud jste si vybrali možnost a., bydleli jste v Bělehradě?
 - a. Ano
 - b. Ne
9. Zahynulve válce někdo z Vašich blízkých či známých?
 - a. Ano (Kde, kdy a jak zahynul?)

- b. Ne
10. Znáte nějaká smíšená manželství, na které rozpad měl vliv i v osobním životě?
- a. Ano (Došlo dokonce i k rozvodu?)
- b. Ne
11. Přemýšleli jste Vy a Vaše rodina během válek o tom, že byste opustili zemi?
- a. Ano (Kdy?)
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím
12. Znáte někoho z Vašeho okolí, kdo během devadesátých let opustil zemi a poté se vrátil?
- a. Ano
- b. Ne
- 12A. Pokud jste si vybrali možnost a., pomohl jim život v cizině k tomu, aby na rozpad pohlíželi z jiné perspektivy?
- c. Ano
- d. Ne
- e. Možná
- f. Nevím
13. Znáte někoho, kdo se přestěhoval do Vašeho okolí z území zasažených válkou?
- a. Ano
- b. Ne
- 13A. Pokud jste si vybrali možnost a., myslíte si, že byli uprchlíci v novém prostředí přijati dobře?
- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím
14. Věděli jste v období válek o všech násilích, která byla páchána mimo Srbsko? (Respondenti narozeni v 80. letech a později vyjádří své předpoklady)
- a. Ano
- b. Ne
- c. Nezajímal/a jsem se
15. Věřili jste tomu, že je rozpad opravdu definitivní?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

16. Během posledního sčítání lidu v bývalé Jugoslávii v roce 1991, vyjádřili jste se Vy nebo Vaši rodiče jako Jugoslávci?

- a. Ano
- b. Ne

III. Smíření se s rozpadem

17. Došlo by k tak násilnému rozpadu, kdyby jednotlivé politické elity nebyly proti jakémukoliv kompromisu a kdyby nebyly hned připravené bojovat?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

18. Souhlasíte s názorem, že jednotlivé klíčové země na globální scéně měly aktivní zájem na rozpadu Jugoslávie?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

18A. Pokud jste si vybrali možnost a., domníváte se, že by bez jejich podílu nemuselo k rozpadu vůbec dojít?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

19. Která ze zemí bývalé Jugoslávie byla nejvíce zasažena rozpadem a proč?

IV. Bombardování v roce 1999

20. Očekávali jste, že bude kosovská otázka řešena vojenskou intervencí západních zemí?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná

- d. Nevím
21. Myslíte si, že měla tehdejší Jugoslávie ustoupit a pokusit se vyřešit kosovskou otázku diplomatickou cestou?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
22. Domíváte se, že by se mohla kosovská otázka neutralizovat v případě, že by všechny balkánské země vstoupily do EU?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
23. Zastáváte názor, že je dnešní „řešení“ kosovské otázky začátek možného budoucího konfliktu?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím

V. Integrace Srbska do EU

24. Jste pro vstup Srbska do EU?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
- 24A. Pokud jste si vybrali možnost b., domníváte se, že by si Srbsko mělo na mezinárodní scéně najít jiného partnera ke spolupráci?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Možná
 - d. Nevím
25. Myslíte si, že by se vstup Srbska do EU pozitivně odrazil na ekonomickém vývoji Srbska?
- a. Ano

- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

26. Přispěje integrace Srbska do EU k zmenšení pocitu nespravedlnosti? (Kosovo, vyhánění Srbů z Krajiny, mezinárodní ostrakismus v devadesátých letech atd.)?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

VI. Smíření se s rozpadem po letech

27. Vůči kterým z následujících národností bývalé Jugoslávie chováte největší sympatie a vůči kterým nejmenší sympatie? (Můžete si vybrat více možností)

Nejvíce	Nejméně
a. Chorvaté	a. Chorvaté
b. Slovinci	b. Slovinci
c. Bosňáci	c. Bosňáci
d. Černohorci	d. Černohorci
e. Makedonci	e. Makedonci
f. Albánci	f. Albánci

28. Má Vaše rodina kladný vztah ke smíšeným manželstvím?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Možná
- d. Nevím

29. Který z následujících politiků devadesátých let je Vám politicky nejvíce sympatický a který nejméně sympatický? (Můžete si vybrat více možností)

Sympatický	Nesympatický
a. Franjo Tudjman	a. Franjo Tudjman
b. Stipe Mesić	b. Stipe Mesić
c. Ante Marković	c. Ante Marković

<ul style="list-style-type: none"> d. Stipe Šuvar e. Janez Drnovšek f. Milan Kučan g. Alija Izetbegović h. Ibrahim Rugova i. Žádný 	<ul style="list-style-type: none"> d. Stipe Šuvar e. Janez Drnovšek f. Milan Kučan g. Alija Izetbegović h. Ibrahim Rugova
--	--

29A. Který z následujících srbských politiků devadesátých let je Vám politicky nejvíce sympatický a který nejméně sympatický? (Můžete si vybrat více možností)

<p>Sympatický</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Dobrica Ćosić b. Slobodan Milošević c. Radovan Karadžić d. Vojislav Šešelj e. Vuk Drašković f. Žádný 	<p>Nesympatický</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Dobrica Ćosić b. Slobodan Milošević c. Radovan Karadžić d. Vojislav Šešelj e. Vuk Drašković
--	--

30. Který z následujících srbských politiků prvního desetiletí 21. století je Vám politicky nejvíce sympatický a který nejméně sympatický? (Můžete si vybrat více možností)

<p>Sympatický</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Zoran Đinđić b. Vojislav Koštunica c. Ivica Dačić d. Boris Tadić e. Tomislav Nikolić f. Čedomir Jovanović g. Mladjan Dinkić h. Vesna Pešićová i. Žádný 	<p>Nesympatický</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Zoran Đinđić b. Vojislav Koštunica c. Ivica Dačić d. Boris Tadić e. Tomislav Nikolić f. Čedomir Jovanović g. Mladjan Dinkić h. Vesna Pešićová
---	---

3. Vyhodnocení dotazníků

Tato část, respektive kapitola mé bakalářské práce, se zabývá již samotným vyhodnocením, potažmo analýzou výzkumu v rámci jednotlivých tématických okruhů dotazníku.

V následujícím rozboru jsou dopodrobna rozebrány všechny okruhy dotazníku a odpovědi na otázky, které osahují. V hodnocení výsledků se budeme zabývat rozdíly v odpovědích mezi muži a ženami i rozdíly mezi jednotlivými věkovými kategoriemi.

Otázky jsou vyhodnoceny v rámci vymezených okruhů ve stejné posloupnosti, jak byly uvedeny v dotazníku.

Za každou analýzou okruhu následuje kratší shrnutí či celkové vyhodnocení, ve kterém se můžete dočíst o nejzajímavějších zjištěních charakterizujících odpovědi respondentů a stručný komentář hodnotící souvislosti určitých historických událostí. Odpovědi byly statisticky vyhodnoceny do přehledných tabulek, které jsou součástí přílohy této práce. Odpovědi na každou otázku jsou reprezentovány jednou samostatnou statistickou tabulkou.

3.1. Rozpad a očekávání

3.1.1 Rozbor odpovědí

V rámci tohoto okruhu otázek bychom se měli dozvědět, jak se účastníci výzkumu staví k situaci Jugoslávie, potažmo Srbska, těsně před rozpadem SFRJ. Odpovědi na otázky nám odhalí názory našeho vzorku srbských občanů na očekávání, příčiny a souvislosti rozpadu SFRJ.

Při vyhodnocování odpovědí na otázku č.1 „*Byl rozpad opravdu nevyhnutelný?*“ (viz příloha 1/A1) jasně vyšlo najevo, že podle názoru většiny respondentů byl rozpad opravdu nevyhnutelný. Odpovědi žen i mužů na tuto otázku se téměř neliší. Ze statistické tabulky můžeme vyčíst jen dvě lehčí odchylky, které by stály za zmínku. První je fakt, že poměrně vysoký počet lidí ve střední věkové kategorii (ve srovnání s ostatními kategoriemi) si naopak myslí, že rozpad nebyl nevyhnutelný a že se mu dalo předejít. Druhá významnější odchylka je patrná v možnosti c., kterou si zvolil dosti vysoký počet žen (v porovnání s muži). Ty tedy jsou v této otázce mnohem více nerozhodné a neumí jednoznačně říci, zda byl rozpad nevyhnutelný či nikoliv.

V odpovědích na otázku č. 2 „*Očekávali jste na konci osmdesátých let, že dojde k rozpadu?*“ (viz příloha 1/A2) jsou již patrné mnohem větší odchylky. Z hodnocení obecně vyplývá, že největší procento respondentů v osmdesátých letech neočekávalo, že k rozpadu vůbec dojde. Poměrně vysoký počet lidí z nejmladší věkové kategorie (při porovnání s ostatními kategoriemi) je přesvědčen, že se v osmdesátých letech dalo počítat s tím, že k rozpadu Jugoslávie opravdu dojde. Poměrně pochopitelné je, že velké procento lidí z nejmladší věkové kategorie si vybralo možnost d., tudíž v porovnání se staršími lidmi nevěděli, jak mají na tuto otázku odpovědět.

Druhá otázka má i podotázku „*Očekávali jste, že bude rozpad tak násilný?*“ (viz příloha 1/A2A), na níž odpovídali respondenti, kteří v osmdesátých letech očekávali, že k rozpadu dojde. Největší počet dotázaných neočekával, že rozpad bude tak násilný. Zajímavé je, že vysoké procento respondentů z nejmladší věkové kategorie je přesvědčeno, že se nedalo počítat s tak násilným rozpadem.

Otázka č. 3 „*Měl rozpad jen jednu příčinu nebo jich bylo více?*“ je otázkou otevřenou, tudíž respondenti zde neměli na výběr z daných možností, ale formulovali odpověď sami. V tomto případě tedy bylo o něco těžší provést statistické vyhodnocení. Při analýze otázek v dotaznících však vyšlo najevo, že se některé názory shodují a opakují.

Všichni účastníci výzkumu uvádějí, že jednou z příčin rozpadu byly *nevyřešené vztahy mezi jednotlivými republikami/národnostmi*. V tomto tvrzení se v zásadě shodují jak muži, tak ženy ve všech věkových kategoriích. Další příčinou, kterou uvedl pouze nejstarší věková kategorie, jsou *rozdílná náboženská vyznání*. Třetím faktem, ve kterém se shodují respondenti ve všech kategoriích, je fakt, že k rozpadu přispěl *aktivní zájem na rozpadu SFRJ ze strany Západu (především USA a Německa)*. Nejstarší a střední věková kategorie, bez rozdílu pohlaví, uvádějí, že důvodem k rozpadu byly i *rozdíly ve stupni rozvoje mezi jednotlivými republikami*. Dle žen ve všech věkových kategoriích k rozpadu přispěl i *nacionalismus*. Muži tento fakt uvádějí jen zřídka. Další příčinou rozpadu byly podle respondentů *diktátorské tendence s prvky nacionalismu ze strany politiků*, kterou uvedli muži i ženy ve střední a nejmladší věkové kategorii. Oproti tomu, pouze starší muži a ženy, tedy střední a nejstarší věková kategorie si myslí, že jednou z příčin rozpadu byla *ústava z roku 1974, která vedla ke vzniku konfederace*. Posledním bodem, který se v odpovědích opakoval byla *špatná ekonomická situace*. Za jednu z příčin rozpadu ji považují ženy ve všech věkových kategoriích. U mužů se tento fakt objevil jen v nejstarší věkové kategorii.

Pokud jde o otázku č. 4 „*Měl na rozpad Jugoslávie vliv rozpad SSSR a pád Berlínské zdi?*“ (viz příloha 1/A4), většina respondentů je přesvědčena, že na rozpad Jugoslávie měl vliv

rozpad SSSR a pád Berlínské zdi. Především střední a nejstarší věková kategorie je o tomto faktu přesvědčena (a to, jak muži, tak ženy). Možnost c., tedy možná, opět ve větší míře volily ženy, které si nejsou jisty, zda výše uvedená skutečnost měla na rozpad SFRJ vliv. Nejmladší věková kategorie mnohem více (v porovnání s ostatními kategoriemi) volila možnost d., tedy nevím, tudíž nedokáže říct, zda byl tento fakt při rozpadu důležitý.

Odpovědi na otázku č. 5 „*Myslíte si, že rozpad Jugoslávie odstartovala ekonomická krize v osmdesátých letech?*“ (viz příloha 1/A5) jsou poměrně vyrovnané. Nejvíce respondentů sice odpovědělo, že ekonomická krize neodstartovala rozpad Jugoslávie, avšak rozhodně se nejedná o jednoznačné tvrzení, jelikož 30 % dotázaných si myslí, že ekonomická krize měla na rozpad vliv. V zásadě stejný podíl respondentů si tím není jist, a tak volili možnost c., tedy možná. Zajímavým faktem je, že tato možnost je frekventovanější u žen a to především u žen v nejmladší a střední věkové kategorii.

U otázky č. 6 „*Domníváte se, že za všechno, co postihlo Jugoslávii v devadesátých letech, je zodpovědný pouze jeden člověk?*“ (viz příloha 1/A6) jsou výsledky naprosto jednoznačné. Většina respondentů je přesvědčena, že za všechno, co postihlo Jugoslávii v devadesátých letech, nemůže být zodpovědný pouze jeden člověk. Pokud bychom při analýze chtěli zajít více do hloubky, tak dojdeme k závěrům, že o něco více žen je přesvědčeno, že není zodpovědný pouze jeden člověk a naopak o něco více mužů si myslí, že za to vše jeden člověk zodpovědný je.

Šestá otázka má i podotázku, na kterou odpovídalo 19 % respondentů, kteří jsou přesvědčeni, že za vše, co se událo v devadesátých letech v Jugoslávii je opravdu zodpovědný jeden jediný člověk. V odpovědích na otázku, kdo je tedy tou zodpovědnou osobou, se schodovali muži i ženy ve všech věkových kategoriích, že se jedná o Slobodana Miloševiče. Pouze dva lidé uvedli jiné osoby, a to Josipa Broze Tita a Mirjanu Marković.

3.1.2 Shrnutí

Je celkem logické, že mladší respondenti mají na některé otázky, respektive události, jiný názor, který je podložený celkovým vývojem situace. Jinými slovy, mladší generace (zde mám na mysli respondenty z nejmladší věkové kategorie) hodnotí rozpad SFRJ jako celek, jako sled událostí, na které si následně vytvořili svůj názor. Proto, narozdíl od střední a nejstarší generace, odpovídali na otázku týkající se očekávání rozpadu většinou kladně. Je poměrně pochopitelné, že vývoj událostí od devadesátých let až po současnost je přivádí k přesvědčení, že rozpad SFRJ musel být očekávatelný. Avšak respondenti ve střední a

nejstarší věkové kategorii nám ve svých odpovědích prezentovali vlastní zkušenosti z té doby, nikoliv předpoklady.

Rozdíly v odpovědích jsou nejvíce zřetelné u třetí otázky, kde respondenti odpovídali sami. Zajímavým faktem je zde přesvědčení nejstarší věkové kategorie o tom, že jednou z příčin rozpadu bylo náboženské vyznání, přičemž u ostatních kategorií se tento názor neobjevuje.

Jak je obecně známo, náboženství bylo za doby Josipa Broze Tita, stejně jako v jiných socialistických režimech, potlačováno. Komunistické režimy sice vždy mluvily o úplném oddělení státu a církve, avšak úporně usilovaly o úplnou kontrolu nad politikou církve.⁷⁷

Sčítání lidu z roku 1953 bylo zaměřeno i na náboženskou a národnostní příslušnost jednotlivých obyvatel Jugoslávie. To nám potvrdilo, že se etnické, národnostní a náboženské identity míchají a vytvářejí tak tři etnicky vymezená náboženská vyznání. Existuje poměrně silný vztah mezi náboženskou příslušností a nacionalismem.⁷⁸

Ještě za Titova života, velká část chorvatských klerikálů otevřeně podpořila v letech 1971-1972 organizátory Chorvatského jara.⁷⁹ Jinými slovy, podpořili počátky chorvatských separatistických tendencí, což rozhodně nepřispělo k dobrým vztahům mezi jednotlivými národnostmi v Jugoslávii, zejména pak mezi Srby a Chorvaty.⁸⁰

V osmdesátých letech byla taktéž i Srbská pravoslavná církev kritizována za pohrávání si se srbským nacionalismem a za samotné vštěpování nacionalismu pravoslavným věřícím.⁸¹ Srbská pravoslavná církev se historicky vyvinula v kulturní a kvazipolitickou instituci, která utužovala a vyjadřovala charakter srbského národa do té míry, že nacionalismus a náboženství splynuly v konkrétní "srbskou víru".⁸²

⁷⁷ Ramet, Sabrina: *Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*, Nakladatelství Alinea, Zagreb 2005, str. 137.

⁷⁸ Perica, V.: *Balkanski idoli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, str. 44.

⁷⁹ Chorvatské jaro (též známé pod názvem Maspok – „Masovan pokret“) byl chorvatský národnostní program vycházející z chorvatského liberálně orientovaného vedení v čele s předsedkyní republikové stranické organizace Savkou Dabčević-Kučar, podporovanou tajemníkem ÚV SKJ Mikou Tripalem. Zpočátku byla požadována změna rozpočtové politiky či pravomoc týkající se rozhodování o zisku z turistického ruchu na jaderském pobřeží. Mezitím byl ve vedení chorvatské komunistické organizace odsouzen unitarismus, který byl údajně prosazován vedením SKJ. V rámci této kampaně proti unitarismu byl využit i chorvatský nacionalismus. Během roku 1971 program přerostl v masové hnutí, které bylo podporováno především z řad studentů a mladších vrstev chorvatské společnosti. Mezi nejkontroverznější požadavky patřilo právo na vytvoření samostatné chorvatské armády či dokonce oddělení republiky od Jugoslávie. V listopadu 1971 chorvatští studenti otevřeně podpořili toto hnutí a vyhlásili masovou časově neomezenou stávkou. Koncem roku 1971 se Tito ostře postavil proti tomuto hnutí s výhružkou likvidace za použití všech prostředků. Tímto okamžikem byly chorvatské protesty, které znatelně ovlivnily jugoslávskou národnostní otázku, prozatím ukončeny.

⁸⁰ Perica, V.: *Balkanski idoli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, str. 151.

⁸¹ Tamtéž, str. 141.

⁸² Tamtéž, str. 45.

Na základě výše zmíněných skutečností lze částečně vysvětlit, proč starší respondentipovažují náboženské vyznání za jednu z příčin rozpadu SFRJ. Starší respondenti totiž prožili větší či menší část svého života v Titově Jugoslávii, tudíž zažili léta velké sekularizace za dob socialismu i podporu nacionalismu ze strany jednotlivých církví za dob rozpadu Jugoslávie. Je tedy pochopitelné, že se na rozpad Jugoslávie dívají z jiného úhlu pohledu a zahrnují mezi hlavní příčiny rozpadu i jiná fakta či události než mladší respondenti. V odpovědích se dokonce objevil takový názor, který *velkou míru zodpovědnosti za rozpad přisuzoval samotné církvi v zemi*.⁸³

Názor, že na rozpad SFRJ měly vliv západní státy, a některé se na něm dokonce aktivně podílely, zastává v zásadě většina dotázaných respondentů. Tento postoj je natolik častý a zakořeněný, že ho dále můžeme podložit jinými názory, které s ním souvisejí.

V příspěvcích se tak můžeme setkat s přesvědčením, že *USA chtěly využít geografické umístění Jugoslávie, a proto měly geopolitický zájem na rozpadu*.⁸⁴ Častý je také názor, že západní země svou důslednou politikou přispěly k rozpadu Jugoslávie. Zajímavý je fakt, který se týká jugoslávské ekonomiky a svědčí o tom, že *velké a mocné korporace, za kterými stály západní země se svými ekonomickými cíly, způsobily rozklad jugoslávské ekonomiky a tím započaly rozpad SFRJ*.⁸⁵ Přesvědčení o vlivu západních zemí podporuje i názor, že západní státy údajně *záměrně podporovaly separatistické tendence jednotlivých republik, právě proto, že zde měly vlastní zájmy*.⁸⁶

Jak již bylo zmíněno výše, respondenti jsou přesvědčeni, že mezi příčiny rozpadu patří i ekonomika, respektive její špatná situace či rozdílnost ve stupni rozvoje mezi jednotlivými republikami. Setkáváme se tedy zde i s názorem, že *rozdíly ve stupni ekonomického rozvoje mezi jednotlivými republikami byly následně přenášeny na politickou scénu a nakonec byly představeny jako národnostní ohroženost jednotlivých republik*.⁸⁷

Z hodnocení některých odpovědí na třetí otázku vychází najevo přesvědčení části respondentů o tom, že k samotnému vzniku Jugoslávie vůbec nemělo dojít. Dle jejich názoru byly součástí Jugoslávie dokonce republiky, které její součástí vůbec být nechtěly. Jednalo se

⁸³ Respondent č. 169, Muž narozen v roce 1921, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

⁸⁴ Respondent č. 111, Muž narozen v roce 1977, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Niši (záznam pořízen začátkem října roku 2012 v Bělehradě).

⁸⁵ Respondent č. 10, Muž narozen v roce 1986, středoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

⁸⁶ Respondent č. 125, Žena narozena v roce 1961, vysokoškolsky vzdělaná, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

⁸⁷ Respondent č. 116, Muž narozen v roce 1972, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Novém Sadu (záznam pořízen začátkem října roku 2012 v Bělehradě).

zejména o Chorvatsko a Slovinsko. Toto tvrzení podporuje tento komentář: *Slovinsko, Chorvatsko a BiH vstoupily do Jugoslávie se záměrem z ní vystoupit – nevstoupily do Jugoslávie upřímně a to byl hlavní důvod jejího rozpadu.*⁸⁸

Na závěr hodnocení tohoto okruhu otázek zde zmíníme dva komentáře, ve kterých respondenti částečně hodnotí celkovou situaci na základě historických souvislostí.

*Za vlády Josipa Broze Tita byly veškeré nevyřešené otázky a nespokojenost jednotlivých republik potlačovány jeho autoritou a silným státním aparátem. Po jeho smrti, dosazená politická elita již nemohla (a část ani nechtěla) udržet stabilitu v zemi a na povrch vyplouvají všechny rozpory a neshody.*⁸⁹

*Po smrti Josipa Broze Tita trpěla Jugoslávie nedostatkem všeobecného integračního faktoru, který by mohl přemoci pokušení „rozvášněné“ radikální pravice, která ve všech republikách prosazovala národnostní osamostatnění.*⁹⁰

3.2 Období ozbrojených konfliktů

3.2.1 Rozbor odpovědí

Tento okruh otázek nám ukáže, jak se respondenti staví k rozpadu Jugoslávie a následným válečným ozbrojeným konfliktům. Na základě odpovědí zjistíme, jak a kde respondenti Srbska žili během válek, jaký bezprostřední vliv na ně konflikty měly a jaký vliv měly i na ostatní obyvatele Jugoslávie. Analýza nám přinese pohled do životů Srbů v nejtěžším období druhé a třetí Jugoslávie.

Při vyhodnocení otázky č. 7 „*Byli jste během válek a po odtržení Slovinska pro rozpad?*“ (viz příloha 1/B7) jednoznačně vyšlo najevo, že velká většina respondentů nebyla pro rozpad. V odpovědích se v zásadě shodují jak muži a ženy, tak i všechny věkové kategorie. Jediná odchylka v odpovědích, která nám z analýzy vyplývá, je patrná v možnosti d., tedy nevím. Tato odpověď se logicky vyskytuje v zásadě jen u nejmladší věkové kategorie.

Odpovědi na otázku č. 8 „*Bydli jste během válek v Srbsku?*“ (viz příloha 1/B8) se v naprosté většině shodují, a tak zde zjišťujeme, že většina dotázaných žila v období

⁸⁸ Respondent č. 194, Žena narozena v roce 1922, středoškolsky vzdělaná, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

⁸⁹ Respondent č. 7, Muž narozen v roce 1982, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

⁹⁰ Respondent č. 92, Muž narozen v roce 1966, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen koncem září roku 2012 v Bělehradě).

ozbrojených konfliktů v Srbsku. Pouhých 7 respondentů z celkového počtu 223 nežilo během válek v Srbsku, tudíž patřili mezi tu skupinu lidí, která se kvůli válce rozhodla zemi opustit.

Osmá otázka má i podotázku „*Pokud jste vybrali možnost a., bydleli jste v Bělehradě?*“ (viz příloha 1/B8A), ve které zjišťujeme, kolik z těch 216 respondentů, kteří v době válek žili v Srbsku, žili přímo v Bělehradě. Odpovědi jsou víceméně vyrovnané, a tak zjišťujeme, že polovina dotázaných žila v Bělehradě a druhá polovina v jiných městech. Velmi malý počet respondentů se během válek stěhoval, jelikož ti respondenti, kteří dnes žijí v Niši či v Novém Sadu, tam ve velké většině případů žili i za války. Totéž platí i o Bělehradu.⁹¹

Analýza otázky č. 9 „*Zahynul ve válce někdo z Vašich blízkých či známých?*“ (viz příloha 1/B9) nám ukazuje, že většina obyvatel Srbska neztratila ve válce nikoho blízkého či známého. Pouhých 34 respondentů uvedlo, že během válek jim někdo blízký zahynul.

Dále jsme zjišťovali, respektive se ptali těch 34 respondentů, kde a jak jejich blízcí či známí ve válce zahynuli. Ukázalo se, že blízcí účastníků výzkumu umírali především jako dobrovolníci ve válce v Bosně a Hercegovině a v Chorvatsku. V menší míře se setkáme s odpověďmi, ve kterých respondenti uvádějí, že jejich blízcí zahynuli během bombardování v roce 1999, buďto v samotném Srbsku či v Kosovu. V některých příspěvcích se objevují i komentáře, ve kterých dotázaní uvádějí, že přestože neznají nikoho, kdo by ve válce přímo zahynul, znají spoustu lidí, kteří zůstanou do konce života válkou psychicky poznamenáni.

Na otázku č. 10 „*Znáte nějaká smíšená manželství, na která rozpad měl vliv i v osobním životě?*“ (viz příloha 1/B10) sice většina respondentů odpovídala negativně, avšak celých 30 % respondentů uvedlo opak. Odchytky v odpovědích jsou patrné především u nejmladší věkové kategorie, jejíž respondenti odpovídali na tuto otázku především negativně (v porovnání s ostatními věkovými kategoriemi).

Desátá otázka má i podotázku, při níž jsme u respondentů, kteří odpověděli na otázku kladně, zjišťovali, zda u těch smíšených manželství, která znají či znali, došlo dokonce k rozvodu. Naprostá většina (konkrétně 52) dotázaných odpověděla, že k rozvodu opravdu došlo. Někteří dokonce uvádějí, že většina smíšených manželství v Jugoslávii skončila rozvodem. Zajímavé jsou příspěvky, ve kterých se dozvídáme, že manželé ve smíšených manželstvích byli rodinou donuceni k rozvodu.

Při analýze otázky č.11 „*Přemýšleli jste Vy a Vaše rodina během válek o tom, že byste opustili zemi?*“ (viz příloha 1/B11) zjišťujeme, že většina respondentů nepřemýšlela během válek, že by opustila zemi. Odchytky v odpovědích jsou patrné opět u nejmladší věkové

⁹¹ Tyto údaje je však potřeba brát s rezervou, vzhledem ke vzorku respondentů, který jsme měli k dispozici.

kategorie, kde se mnohem častěji objevuje možnost b., tedy ne. Na druhou stranu ti, kteří odpovídali na otázku kladně, jsou v největší míře příslušníci střední věkové kategorie. Možnost d., tedy nevím, volili pouze respondenti v nejmladší věkové kategorii, i když i u nich se vyskytovala jen zřídka.

U 50 dotázaných, kteří uvedli, že během ozbrojených konfliktů přemýšleli, že by opustili zemi, jsme zjišťovali, kdy konkrétně chtěli zemi opustit (či ji dokonce opravdu opustili). Zde se respondenti víceméně shodovali v tom, že se jednalo o rozmezí let 1991-1995 či o rok 1999. Někteří uváděli, že o odjezdu ze země přemýšleli po celou dobu trvání válečných konfliktů.

Odpovědi na otázku č. 12 „*Znáte někoho z Vašeho okolí, kdo během devadesátých let opustil zemi a poté se vrátil?*“ (viz příloha 1/B12) jsou poměrně vyrovnané, a tak zde zjišťujeme, že skoro polovina respondentů má ve svém okolí lidi, kteří během válek opustili zemi a poté se vrátili, o něco více respondentů takové lidi ve svém okolí nemá. U střední a nejstarší věkové kategorie jsou odpovědi naprosto vyrovnané, odchylka se objevuje jen u nejmladší kategorie, jejíž respondenti ve větší míře na tuto otázku odpovídají negativně.

Dvanáctá otázka má taktéž podotázku „*Pokud jste si vybrali možnost a., pomohl jim život v cizině k tomu, aby na rozpad pohlíželi z jiné perspektivy?*“ (viz příloha 1/B12A), na kterou odpovídalo 45 % respondentů, kteří na otázku předešlou odpověděli kladně. V odpovědích se víceméně shodovali, tudíž zde zjišťujeme, že lidem život v cizině opravdu pomohl k vnímání rozpadu z jiné perspektivy. Zajímavá odchylka se vyskytuje u nejstarší věkové kategorie, která v zásadě jednoznačně volila možnost a., tedy ano. Právě respondenti v nejstarší věkové kategorii jsou v naprosté většině přesvědčeni, že život v cizině byl prospěšný. Možnost c. se vyskytuje u 27 respondentů, přičemž se opět jedná především o ženy. Střední věková kategorie si v poměrně velké míře (v porovnání s ostatními kategoriemi) nebyla jistá, jak na otázku odpovědět, a tak volila možnost d., tedy nevím.

V odpovědích na otázku č. 13 „*Znáte někoho, kdo se přestěhoval do Vašeho okolí z území zasažených válkou?*“ (viz příloha 1/B13) se respondenti jednoznačně shodují a uvádějí, že znají lidi, kteří se přistěhovali do jejich okolí z území zasažených válkou. Odpovědi jsou shodné jak u mužů a žen, tak u všech věkových kategoriích. Žádné větší odchylky se zde nevyskytují.

Odpovědi na podotázku k třinácté otázce „*Pokud jste si vybrali možnost a., myslíte si, že byli uprchlíci v novém prostředí přijati dobře?*“ (viz příloha 1/B13A) jsou naprosto vyrovnané. Dozvídáme se tak, že 83 respondentů je přesvědčeno, že byli uprchlíci v novém prostředí přijati dobře a stejný počet respondentů je přesvědčen o opaku. Odchylka je zde

patrná především u žen, které ve větší míře odpovídaly na otázku negativně. Odchytky jsou viditelné i u střední věkové kategorie, u které se častěji objevovala vyhýbavá odpověď, tedy možná.

Z analýzy otázky č. 14 „*Věděli jste v období válek o všech násilnostech, které byly páčány mimo Srbsko?*“ (viz příloha 1/B14) obecně vyplývá, že většina dotázaných o násilnostech nevěděla. Odchytky jsou patrné především u nejmladší věkové kategorie, která ve větší míře (v porovnání s ostatními kategoriemi) odpovídala na tuto otázku negativně. Nejmladší respondenti tedy předpokládají, že se o všech násilnostech vědět nedalo. Možnost c., tedy nezajímá jsem se, byla taktéž nejfrektovanější u nejmladší věkové kategorie.

Při vyhodnocení otázky č. 15 „*Věřili jste tomu, že je rozpad opravdu definitivní?*“ (viz příloha 1/B15) docházíme k závěrům, že velká většina respondentů byla přesvědčena, že rozpad byl opravdu definitivní. Žádné větší odchytky se zde nevyskytují, muži a ženy a všechny věkové kategorie odpovídaly v zásadě stejně. Menší odchylka je patrná u možnosti c., tedy možná, kterou ve větší míře volili respondenti v nejmladší věkové kategorii. V zásadě úplně totéž platí i pro možnost d., tedy nevím.

Odpovědi na otázku č. 16 „*Během posledního sčítání lidu v bývalé Jugoslávii v roce 1991, vyjádřili jste se Vy nebo Vaši rodiče jako Jugoslávci?*“ (viz příloha 1/B16) nám přinesly poměrně nejednoznačné výsledky, přesto však o něco více účastníků výzkumu odpovědělo na otázku kladně. Odpovědi mužů a žen a jednotlivých věkových kategorií se v zásadě nijak zvlášť neliší. Viditelná odchylka je u nejmladší věkové kategorie, kde respondenti odpovídali nejčastěji kladně. Jejich odpovědi však z logického hlediska můžeme přiřadit spíše ke střední věkové kategorii. Na druhou stranu je tedy zajímavé, že u střední věkové kategorie se naopak častěji vyskytovala negativní odpověď.

3.2.2 Shrnutí

Jak již bylo uvedeno, velká většina účastníků tohoto výzkumu nebyla těsně po vypuknutí válečných konfliktů a po odtržení Slovinska pro rozpad. V dalších komentářích se však dozvídáme, že i ti, kteří si přáli, aby k rozpadu došlo, si to přáli z čistě praktických důvodů. Tito lidé si totiž přáli cokoli, jen ne násilný rozpad. Zastávají názor, že když už muselo k rozpadu dojít, mělo se tak stát nenásilnou, mírumilovnou cestou. Zajímavým faktem, který vyplynul z vyhodnocení otázek v tomto okruhu je skutečnost, že přestože většina respondentů byla proti rozpadu, většina taktéž věřila, že je rozpad definitivní. Rozpad si sice nepřáli, ale z naprosto pochopitelných důvodů po všech výše zmíněných událostech již nevěřili, že by nově vzniklé státy mohly ještě vytvořit nějaký funkční spolek.

V zásadě všichni respondenti žili v období ozbrojených konfliktů v Srbsku, což v zásadě logicky vyplývá z konstrukce výzkumu. Část jich žila v Bělehradě, část v Niši a v Novém Sadu. Naprostá většina účastníků výzkumu během posledních dvaceti let vůbec nezměnila trvalý pobyt. Tento výsledek se zdá být přinejmenším překvapivý. Stejně tak překvapivý či dokonce zarážející je fakt, že minimum respondentů přemýšlelo v době konfliktů o tom, že by opustili zemi. Když vezmeme v potaz všechny události a násilnosti, které se během období ozbrojených konfliktů děly, bylo by celkem logické očekávat, že by velká většina obyvatel chtěla zemi opustit. Zde však k tomuto závěru nedocházíme. Jedním z důvodů proč respondenti ani nepřemýšleli o odchodu ze země je zcela jistě fakt, že se na území Srbska neválčilo, tudíž respondenti neměli potřebu vycestovat. Mohou v tom ovšem být i důvody ekonomické, jelikož Srbsko do roku 1995 bylo pod sankcemi, a tak možnost vycestování vůbec nebyla jednoduchá.

Zajímavé jsou komentáře, které uvádějí respondenti, kteří naopak zemi opustit chtěli či ji nakonec opravdu opustili a poté se vrátili. Dočítáme se zde, že jen lidé, kteří nejsou „normální“ by v zemi chtěli zůstat a že každý racionálně uvažující člověk se snažil co nejdříve odjet.

Většina respondentů žila v době konfliktů v Srbsku a také uvedla, že se do jejich okolí přistěhovali lidé z území zasažených válkou. Jelikož žili v Srbsku a Srbsko během války vůbec neopouštěli, mohli být svědky aklimatizace uprchlíků v novém prostředí a sami se účastnit jejich kladného či naopak záporného přijetí. Víceméně podle očekávání nám při analýze této otázky vyšly nerozhodné výsledky, jelikož uprchlíci opravdu byli přijímáni kladně i záporně a záleželo to na spoustě faktorů.

Dá se říci, že uprchlík z Bosny a Hercegoviny, který přišel například do Niše byl přijat pravděpodobně lépe nežli uprchlík, který přišel z Dalmatského Záhoří do Bělehradu. Zároveň rozhodně záleželo na postoji samotných uprchlíků, zda u nich byla patrná snaha o integraci do srbské společnosti. Obecně mají obyvatelé Srbska (a nejen Srbska) horší postoj k uprchlíkům, kteří se nesnaží integrovat do jejich společnosti a místo toho žijí v zásadě odloučení od society, jen v okruhu svých komunit.

Podle oficiálních údajů Úřadu pro uprchlíky Republiky Srbsko z října roku 1992 počet uprchlíků činil v té době asi 540 000 osob. Z toho asi 190 000 uprchlíků přišlo z Chorvatska, asi 304 000 z Bosny a Hercegoviny a asi 37 000 ze Slovinska. Přistěhovalci byli především Srbové, kteří v těchto bývalých republikách SFRJ žili. Velice zajímavým faktem je umístění

uprchlíků. Podle oficiálních údajů, v zásadě všichni uprchlíci z bývalých jugoslávských republik byli na počátku dočasně umístěni v soukromých domácnostech srbských občanů.⁹²

V roce 1996 žilo ve třetí Jugoslávii 566 257 uprchlíků. Pokud bychom k tomuto číslu ještě připočetli osoby, které ne získaly potřebné doklady poskytující jim stejná práva, jako měly ostatní občané SRJ, tak nám vychází, že v SRJ oficiálně žilo 646 166 osob, které neměli srbské nebo černohorské, tj. (nové) jugoslávské občanství.⁹³

Velká většina uprchlíků žila sice zpočátku u svých příbuzných, avšak jednalo se pouze o dočasné řešení a pokud se nechtěli zúčastnit tzv. repatriace, museli se postavit na vlastní nohy.

Svémi příbuznými sice byli přijímáni dobře, avšak část respondentů si myslí, že uprchlíci nebyly přijati kladně. Na základě výzkumu, který v roce 2001 provedl *Helsinský odbor pro lidská práva v Srbsku*, vyšlo najevo, že velká většina obyvatel Srbska uprchlíky vnímá negativně. Jsou údajně považováni za líné osoby, za osoby, které mají nějaké privilegované postavení a obecně jsou považováni za přítěž srbské společnosti, nikoliv za její obohacení.⁹⁴

Náš výzkum však tyto údaje nepotvrdil. V zásadě jen 40 % respondentů je jednoznačně přesvědčeno, že obyvatelé Srbska vnímali uprchlíky negativně. Tento výzkum rozhodně nereflektuje postoj srbských občanů, avšak mezi našim vzorkem v otázce týkající se uprchlíků jsme nedošli k jednoznačným výsledkům. Rozhodně se však nedá říci, že by většina respondentů (lidé, kteří žili v době provádění výše zmíněného výzkumu v Srbsku) měla negativní postoj k uprchlíkům a byla přesvědčena, že je tak vnímá i srbská společnost.

3.3 Smíření se s rozpadem

3.3.1 Rozbor odpovědí

Tento okruh otázek a odpovědí by nám měl odhalit názory respondentů na násilný rozpad SFRJ, zda k němu vůbec muselo dojít, stejně jako názory na vliv rozpadu a na situaci v jednotlivých republikách. Budou zde vyhodnoceny postoje respondentů ke krokům vedení jednotlivých republik a k vnějším vlivům na rozpad Jugoslávie. Je zde rovněž vyhodnocen

⁹² Cvetković, V.: *Strah i poniženje (Jugoslovenski rat i izbeglice u Srbiji: 1991-1997)*, Institut za evropske studije, Beograd 1998, str. 94.

⁹³ Tamtéž, str. 99.

⁹⁴ *Izbeglice u Srbiji: Između integracije i mogućeg povratka*, Hesinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2001, str. 13.

rozpad SFRJ z hlediska toho, které z bývalých jugoslávských republik dle respondentů rozpadem nejvíce utrpěly a těch, které z něho naopak nejvíce profitovaly.

Odpovědi na otázku č. 17 „*Došlo by k tak násilnému rozpadu, kdyby jednotlivé politické elity nebyly proti jakémukoliv kompromisu a kdyby nebyly hned připravené bojovat?*“ (viz příloha 1/C17) jednoznačně poukazují na to, že podle respondentů k tak násilnému rozpadu vůbec nemuselo dojít. V tomto tvrzení se shodují jak muži a ženy, tak i všechny věkové kategorie. Pouze 11 % respondentů je přesvědčeno o opaku, přičemž zde převažují respondenti z nejstarší věkové kategorie. Patrná odchylka je u možnosti c., tedy možná, kterou volily především ženy z nejmladší a střední věkové kategorie. Možnost d., tedy nevím, byla opět nejfrektovanější u žen, a to především u žen z nejmladší věkové kategorie.

Výsledky otázky č. 18 „*Souhlasíte s názorem, že jednotlivé klíčové země na globální scéně měly aktivní zájem na rozpadu Jugoslávie?*“ (viz příloha 1/C18) jsou naprosto jednoznačné a respondenti zde v zásadě odpovídají kladně. Nejvíce jsou o tom přesvědčeni respondenti ze střední věkové kategorie. Pouhé dvě respondentky ze všech účastníků výzkumu jsou přesvědčeny o opaku. Možnost c., tedy možná, volily víceméně jen ženy především z nejmladší věkové kategorie. V zásadě se však i tato možnost objevovala zřídka (v porovnání s možností a., tedy ano). Možnost d., tedy nevím, taktéž byla velice ojedinělá a objevovala se jen u respondentů z nejmladší a střední věkové kategorie.

Na podotázku k osmnácté otázce „*Pokud jste si vybrali možnost a., domníváte se, že by bez jejich podílu nemuselo k rozpadu vůbec dojít?*“ (viz příloha 1/C18A) odpovídali respondenti, kteří na otázku předešlou odpověděli kladně. Větší počet dotázaných je přesvědčen o tom, že by bez aktivní účasti velmocí k rozpadu vůbec nemuselo dojít. V tomto tvrzení se v zásadě shodují jak muži a ženy, tak i všechny věkové kategorie. Odchylka je viditelná u možnosti c., tedy možná, kterou volili především respondenti nejmladší a střední věkové kategorie, kteří si očividně nejsou jisti, zda tyto klíčové země k rozpadu opravdu přispěly.

Otázka č. 19 „*Která ze zemí bývalé Jugoslávie byla nejvíce zasažena rozpadem a proč?*“ byla otázkou otevřenou, tudíž respondenti na ní odpovídali sami. Bylo tedy opět poněkud složitější provést jakékoliv statistické vyhodnocení, avšak i zde jsme mohli dospět k obecnějším závěrům.

Největší počet respondentů je přesvědčen, že rozpadem byla nejvíce zasažena Bosna a Hercegovina. V zásadě se na tom shodují jak muži a ženy, tak i všechny věkové kategorie. Druhou nejfrektovanější zemí, která se v odpovědích objevovala, bylo Srbsko. Srbsko se nejčastěji objevovalo u mužů z nejstarší věkové kategorie. Poslední zemí, která byla podle

dotázaných nejvíce zasažena, bylo Chorvatsko, které se však v odpovědích objevilo pouze čtyřikrát. Dotázaní ze střední a nejstarší věkové kategorie jsou přesvědčeni, že rozpadem byly zasaženy všechny země bývalé Jugoslávie.

Zemí, která podle respondentů z rozpadu nejvíce profitovala, bylo Slovinsko. Dá se říci, že na tomto tvrzení se opět shodují všechny věkové kategorie i všichni muži a ženy. Další zemí, která z rozpadu nejvíce vytěžila, bylo dle respondentů Chorvatsko. O tom jsou přesvědčeni především respondenti ze střední věkové kategorie. Někteří ze střední a nejstarší věkové kategorie zastávají názor, že z rozpadu neprofitoval ani jeden z nově vzniklých států.

3.3.2 Shrnutí

Je dosti pravděpodobné, že i kdyby u moci byli jiní lidé, respektive jiní politici, situace by neprobíhala jinak a dopadla by podobně. Slobodan Milošević, Franjo Tuđman, Alija Izetbegović, Milan Kučan a další v zásadě jen využili situace tehdejší doby a činili to, co jim společnost umožnila a k čemu je i zčásti směřovala. Dá se však předpokládat, že jiní politici by na jejich místě jednali dosti obdobně.

Na druhou stranu je pochopitelné, že respondenti (a nejen oni) svádí hlavní vinu za násilný rozpad SFRJ právě na představitele jednotlivých politických elit. Společnost vždy, a zejména bezprostředně po konfliktu, obviňuje ty, kteří v tu danou dobu byli u moci. Z toho důvodu byli výše zmínění politici prohlášeni za extremistické nacionalisty, kteří byli připraveni za každou cenu vyvolat jednotlivé konflikty, jen aby dosáhli svých cílů.⁹⁵

Přesvědčení respondentů o tom, že jednotlivé klíčové země na globální scéně měly aktivní zájem na rozpadu, či že se na něm samy podílely, se ukázalo již v odpovědích na třetí otázku. Zde dotázaní sami uvedli vnější vlivy jako jednu z příčin rozpadu Jugoslávie. Příznačné také je, že velká většina respondentů, kteří si myslí, že k rozpadu SFRJ přispěly jednotlivé velmoci, si zároveň myslí, že bez jejich podílu by k rozpadu možná vůbec nemuselo dojít.

V tomto směru je nutné zmínit, že Německo či USA ve velké míře podpořily separatistické zájmy Chorvatů, Slovinců či Bosňáků. Německá podpora slovinských a chorvatských nacionalistů, potažmo podpora USA bosňáckých nacionalistů měla přímý vliv na rozklad Jugoslávie.⁹⁶

Dle všech účastníků výzkumu rozpadem rozhodně nejvíce utrpěla Bosna a Hercegovina. Respondenti jsou o tom přesvědčeni především proto, že se na území Bosny a

⁹⁵ Cvetković, V.: Strah i poniženje (Jugoslovenski rat i izbeglice u Srbiji: 1991-1997), str. 68.

⁹⁶ Bakić, J.: Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači, str. 302.

Hercegoviny nejvíce válčilo a válčili zde jak Srbové proti Chorvatům a Bosňákům, tak i Chorvati proti Bosňákům. Objevuje se názor, že *BaH byla nejvíce zasažena, jelikož v podstatě ve funkčním smyslu již neexistuje, nejvíce lidí zde zahynulo, velká část území byla zničena a velký počet obyvatel se vystěhoval.*⁹⁷ V Bosně a Hercegovině došlo podle některých respondentů k naprosté dekonstrukci společnosti, která se ani v elementárním měřítku z toho dodnes nemůže vzpamatovat.

Srbsko je považováno za další zemi, která velice utrpěla rozpadem SFRJ a následnými konflikty s ním spojenými. Jedním z hlavních důvodů je podle respondentů fakt, že velká část srbských občanů zůstala mimo srbské území, či že se do Srbska přistěhoval největší počet uprchlíků. Vysoký počet respondentů považuje Srbsko za zemi, která je z dlouhodobého hlediska zasažena rozhodně nejvíce. *Žije totiž ve své prodloužené agónii a slepě bloudí již 20 let – je navíc územně zmenšené a stalo se tak naprostým ztroskotancem.*⁹⁸ *Když se vezme v potaz dnešní ekonomická situace a image v zahraničí, vypadá to, že nejhůře ze všech zúčastněných dopadlo Srbsko, které se zaseklo v naprosté neproduktivě.*⁹⁹ Objevuje se zde i takový názor, že *Srbsko jako jediné rozpadem opravdu utrpělo a všichni ostatní z rozpadu profitovali - vstoupili totiž do Jugoslávie s prázdnými rukama, ale s prázdnou z ní rozhodně nevystoupili.*¹⁰⁰ Srbsko totiž údajně bylo *jedinou republikou, která chtěla zachovat jednotu Jugoslávie a za to draze zaplatilo.*¹⁰¹ V souvislosti se Srbskem, jakožto obětí, se setkáváme i s takovým názorem, že *Německo chtělo Srbsko zničit za každou cenu.*¹⁰² Je patrné, že Srbové považují svoji vlastní situaci za jednoznačně nejhorší.

V zásadě se jednoznačně respondenti shodují, že z rozpadu nejvíce profitovalo Slovinsko a za ním hned vzápětí Chorvatsko. Panuje zde přesvědčení, že Slovinsko svým odtržením odstartovalo rozpad SFRJ ve svůj prospěch, či že Chorvatsko tímto rozpadem získalo území, které mu podle národnostního rozdělení vůbec nepatří. Komentáře, které souvisejí s chorvatskými hranicemi, se objevují několikrát, včetně názoru, že *Chorvatsko*

⁹⁷ Respondent č. 122, Muž narozen v roce 1966, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Novém Sadu (záznam pořízen začátkem října roku 2012 v Novém Sadu).

⁹⁸ Respondent č. 186, Muž narozen v roce 1935, středoškolsky vzdělaný, žije v Niši (záznam pořízen začátkem října roku 2012 v Niši).

⁹⁹ Respondent č. 9, Muž narozen v roce 1983, středoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen v polovině září roku 2012 v Bělehradě).

¹⁰⁰ Respondent č. 194, Žena narozena v roce 1922, středoškolsky vzdělaná, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

¹⁰¹ Respondent č. 30, Muž narozen v roce 1988, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Niši (záznam pořízen začátkem října roku 2012 v Niši).

¹⁰² Respondent č. 194, Žena narozena v roce 1922, středoškolsky vzdělaná, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

*zůstalo ve starých hranicích, které utvořila AVNOJ – tyto hranice byly však administrativní, nikoli státní.*¹⁰³

Na závěr tohoto okruhu opět uvádím dva zajímavé komentáře, které celkově hodnotí situaci po rozpadu SFRJ a následky, které s sebou přinesl.

*Rozpadem, respektive válkou nejvíce utrpěla Bosna a Hercegovina, která byla napadena ze všech stran, rozdělena a byl z ní vytvořen protektorát, ve kterém byly vytvořeny podmínky pro silení islámského fundamentalismu v srdci Evropy. Chorvatsko nejvíce profitovalo z rozpadu s pomocí svého spojence – Německa. S jejich pomocí Chorvatsko staví silnice, dává zemi do pořádku a má velký příliv kapitálu z turismu. Chorvatsku se podařilo smířit se s minulostí, žít přítomností a dívat se do budoucnosti, zatímco Srbové vyvolávají duchy minulosti a všechny ostatní obviňují ze svého neštěstí. Srbové hledají svoji identitu v konfrontaci s druhými, a tím ztrácejí kontinuitu ve svém historickém vývoji.*¹⁰⁴

*Srbsko utrpělo velkou ekonomickou ztrátu kvůli sankcím, které na něj byly uvaleny – a k sankcím by nedošlo nebyť rozpadu. Srbsku se navíc nakonec nepodařilo docílit ani toho, aby všichni jeho občané žili v jednom státě. Chorvatsko a Slovinsko nejvíce profitovali z rozpadu, jelikož jim byla poskytnuta velká finanční pomoc před, během i po válce (především Chorvatsku). Taktéž si přivlastnili sporné hranice spolu s územím, které jim z historického hlediska vůbec nepatří. Jinými slovy, dnešní hranice těchto dvou států nejsou zásluhou těchto dvou států, ale celé Jugoslávie, která za ně bojovala.*¹⁰⁵

3.4 Bombardování v roce 1999

3.4.1 Rozbor odpovědí

Čtvrtý okruh otázek se týká bombardování Svazové republiky Jugoslávie leteckými silami NATO při kosovském konfliktu. Měl by nám ukázat postoje respondentů ke kosovské otázce a k jejímu “dobrému” či “špatnému” řešení a pravděpodobnosti dalších konfliktů.

Z analýzy otázky č. 20 „*Očekávali jste, že bude kosovská otázka řešena vojenskou intervencí západních zemí?*“ (viz příloha 1/D20) nám obecně vyplývá, že většina respondentů takovéto řešení neočekávala. Těch, kteří odpověděli na otázku kladně a očekávali tedy takové

¹⁰³ Respondent č. 93, Muž narozen v roce 1968, vysokoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen v druhé polovině září roku 2012 v Bělehradě).

¹⁰⁴ Respondent č. 125, Žena narozena v roce 1959 v Bělehradě, vysokoškolsky vzdělaná, žije v Bělehradě (záznam pořízen v polovině září roku 2012 v Bělehradě).

¹⁰⁵ Respondent č. 15, Muž narozen v roce 1988 v Niši, středoškolsky vzdělaný, žije v Bělehradě (záznam pořízen začátkem října roku 2012 v Bělehradě).

vyústění kosovské otázky, je pouhých 21 %, přičemž je zde zastoupen větší počet mužů. Žádné další větší odchylky zde nejsou patrné. Snad jen, že možnost c., tedy možná, volili především respondenti v nejmladší a střední věkové kategorii. To samé platí pro možnost d., tedy nevím, která byla sice jen ojedinělá, ale volili ji především zástupci nejmladší a střední věkové kategorie.

Odpovědi na otázku č. 21 „*Myslíte si, že měla tehdejší Jugoslávie ustoupit a pokusit se vyřešit kosovskou otázku diplomatickou cestou?*“ (viz příloha 1/D21) jsou naprosto jednoznačné, a tak zjišťujeme, že velká většina dotázaných je přesvědčena o tom, že Jugoslávie ustoupit měla. Jsou zde patrné zajímavé odchylky. O tom, že měla Jugoslávie řešit kosovskou otázku diplomaticky, jsou přesvědčené především ženy ve všech věkových kategoriích. Pouhých 15 % respondentů je přesvědčeno, že Jugoslávie jednala správně, přičemž se jedná především o muže. Odchylka se vyskytuje ještě u možnosti d., tedy nevím, kterou volili hlavně respondenti v nejmladší a střední věkové kategorii.

Při vyhodnocení otázky č. 22 „*Domníváte se, že by se mohla kosovská otázka neutralizovat v případě, že by všechny balkánské země vstoupily do EU?*“ (viz příloha 1/D22) zjišťujeme, že většina respondentů si nemyslí, že by se kosovská otázka mohla takto stabilizovat. Kladně se v tomto směru vyjádřily ve větší míře ženy, především ve střední věkové kategorii. Možnost c., tedy možná, je nejfrektovanější u žen v nejmladší věkové kategorii. To samé platí pro možnost d., tedy nevím, kterou taktéž volily především mladší ženy.

Odpovědi na otázku č. 23 „*Zastáváte názor, že je dnešní „řešení“ kosovské otázky začátek možného budoucího konfliktu?*“ (viz příloha 1/D23) jsou poměrně nejednoznačné, přesto je však většina respondentů přesvědčena o možnosti dalších konfliktů. O opaku je přesvědčeno pouhých 18 % respondentů. Odchylka je patrná u možnosti c., tedy možná, kterou volily především ženy a nejčastější byla u nejmladší věkové kategorie. Možnost d., tedy nevím, byla taktéž frekventovanější u žen.

3.4.2 Shrnutí

Pro pochopení kosovské otázky je důležité vědět, že již ve 13. a 14. století bylo toto území jakousi kolébkou srbského středověkého státu a nacházejí se zde nejvýznamnější památky srbské pravoslavné církve a zároveň nejstarší srbské kulturní památky. Taktéž zde proběhla známá bitva na Kosově poli. Z tohoto důvodu mají Srbové ke Kosovu silnou citovou

vazbu.¹⁰⁶ Podle oficiálních údajů v roce 1948 byli dvě třetiny populace v Kosovu Albánci a zbylá část populace byli Srbové. Avšak již na počátku 80. let podíl albánského obyvatelstva vzrostl na 78 %.¹⁰⁷

Většina respondentů je přesvědčena o tom, že by pro Srbsko, respektive pro tehdejší Jugoslávii bylo lepší, kdyby ustoupila a pokusila se vyřešit situaci diplomatickou cestou. V komentářích respondentů se však můžeme dočíst, že tehdejší Jugoslávie vůbec neměla prostor pro jakákoliv diplomatická jednání a že by k bombardování došlo, i kdyby Slobodan Milošević tehdy ustoupil a podepsal mírovovou smlouvu z Rambouillet, jejíž podmínky byly však pro Svazovou republiku Jugoslávii naprosto nepřijatelné.

Vzhledem k přesvědčení o vážnosti kosovské otázky, respondenti nepředpokládají, že by se mohla jakkoliv neutralizovat. Navíc vstup do EU je pro balkánské státy, kterých se kosovská otázka bezprostředně týká včetně Srbska, stále dosti vzdálený. Proto se jim možná i tato představa zdá prozatím nereálná. Někteří respondenti v komentářích uváděli, že je v těchto regionech problém albánských minorit a jejich sjednocení zakořeněný do takové míry, že se jim jakékoliv řešení zdá být řešením špatným. Toto tvrzení nás přivádí k poslední otázce tohoto okruhu.

Velká část respondentů je totiž přesvědčena o tom, že dnešní „řešení“ kosovské otázky může vyústit v další konflikt. V dalších komentářích, které s touto otázkou souvisejí, se můžeme dočíst o očekáváních účastníků výzkumu ohledně dalších potenciálních konfliktů na území Balkánu, a Kosovo podle nich přitom bude rozhodně jedním z důvodů. Někteří taktéž uvádějí, že území Kosova přinese samotnému Srbsku ještě dosti problémů, které se budou týkat uznání či naopak neuznání samostatnosti Kosova. Respondenti zde také vyjádřili obavy z částečné izolace Srbska a nemožnosti jeho vstupu do EU, která by souvisela právě s nepřijetím samostatnosti Kosova.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Pelikán, J.: Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti, str. 49-58.

¹⁰⁷ Allen, B.: Why Kosovo? The Anatomy of a Needless War, str. 10.

¹⁰⁸ Odpovědi na otázky prezentují postoje respondentů před významným posunem v jednáních o vztazích mezi Kosovem a Srbskem, která probíhají od října roku 2012.

3.5 Integrace Srbska do EU

3.5.1 Rozbor odpovědí

V tomto okruhu otázek a odpovědí analyzujeme podíl kladných či záporných postojů respondentů ke vstupu Srbska do EU a jejich očekávání vlivu EU na srbskou ekonomiku. Taktéž se zde dozvídáme, jaký vliv by dle respondentů mohl mít vstup Srbska do EU na srbské občany a zda by případně mohl přispět ke zmírnění pocitu nespravedlnosti, který občané Srbska po rozpadu SFRJ pocítují.

Analýza odpovědí na otázku č. 24 „*Jste pro vstup Srbska do EU?*“ (viz příloha 1/E24) nám prezentuje kladný vztah velké většiny respondentů ke vstupu Srbska do EU. Ze statistické tabulky je patrné, že muži jsou o tom, že by Srbsko mělo vstoupit do EU, o něco více přesvědčeni než ženy. Ženy se naopak ke vstupu do EU staví mnohem negativněji, přičemž se jedná především o ženy z nejmladší a ze střední věkové kategorie. Větší odchylka je taktéž patrná u možnosti c., tedy možná, kterou volily spíše ženy.

Dvacátáčtvrtá otázka měla i podotázku „*Domníváte se, že by si Srbsko mělo na mezinárodní scéně najít jiného partnera ke spolupráci?*“ (viz příloha 1/E24A), na kterou odpovídalo 20 % respondentů, kteří odpověděli na předešlou otázku negativně. Z výsledků obecně vyplývá, že ti, kteří nejsou pro vstup Srbska do EU, si myslí, že by si Srbsko mělo najít na mezinárodním poli jiného partnera ke spolupráci. Přesvědčeny jsou o tom především ženy, což souvisí s tím, že větší počet žen je proti vstupu do EU. Další možnosti se objevují jen zřídka.

Na otázku č. 25 „*Myslíte si, že by se vstup Srbska do EU pozitivně odrazil na ekonomickém vývoji Srbska?*“ (viz příloha 1/E25) většina dotázaných odpovídala kladně. V zásadě se na tom shodují všechny věkové kategorie, přičemž se jedná ve větší míře o muže. Ženy jsou naopak mnohem více nerozhodné, a tak ve větší míře (v porovnání s muži) volily možnost c., tedy možná. Zde se jedná především o ženy v nejmladší a střední věkové kategorii. Jak na tuto otázku odpovědět, nevěděli především respondenti v nejmladší a střední věkové kategorii.

Vyhodnocení odpovědí na otázku č. 26 „*Přispěje integrace Srbska do EU k zmenšení pocitu nespravedlnosti (Kosovo, vyhánění Srbů z Krajiny, mezinárodní ostrakismus v devadesátých letech atd.)?*“ (viz příloha 1/E26) nám ukázalo, že velká většina respondentů si myslí, že i v případě vstupu Srbska do EU nedojde ke zmenšení pocitu nespravedlnosti u srbských občanů. O tom, že by mohlo dojít ke snížení pocitu nespravedlnosti jsou přesvědčeni především respondenti v nejstarší věkové kategorii. Možnost c., tedy možná, byla opět více

frekventovaná u žen, které nedokázaly na otázku jednoznačně odpovědět. To samé platí i pro možnost d., tedy nevím, kterou volily taktéž spíše ženy.

3.5.2 Shrnutí

Jak plyne z výše uvedených skutečností, velká většina účastníků výzkumu je pro vstup Srbska do EU. Otázka integrace Srbska do EU je v dnešní době dosti aktuálním tématem v tomto regionu.

V dubnu roku 2013 Evropská Komise doporučila zahájit přístupová jednání o vstupu Srbska do EU. Srbsko bylo EK pochváleno za urychlené splnění své evropské agendy, a to zejména za reformy v oblasti soudnictví, boj proti korupci, podporu lidských práv a práv menšin a reformy v oblasti hospodářství a regionální spolupráce.¹⁰⁹ Nutno však podotknout, že k tomuto vstřícnému kroku ze strany EU došlo až poté, co byl tento výzkum proveden.

Přestože většina respondentů vyjádřila svůj kladný vztah k EU a podle průzkumů veřejného mínění má pozitivní názor na vstup Srbska do EU i většina všech obyvatel Srbska, můžeme se setkat i s negativními postoji. Z některých komentářů dotázaných vyplývá, že jedním z hlavních důvodů, proč nechtějí být součástí EU, je právě kosovská otázka. Nelíbí se jim kladný postoj většiny evropských států k samostatnosti Kosova. Taktéž mají pocit, že samotné Srbsko je k uznání samostatnosti Kosova ze strany EU tlačeno.¹¹⁰

V poslední otázce tohoto okruhu se mluví o pocitu nespravedlnosti, který cítí srbské občany. Je zde zmíněno, že tento pocit vyvolala především kosovská otázka, která byla řešená v neprospěch srbské strany a vyhnání Srbů z Krajiny. Třetím bodem, který je v otázce uveden jako příčina pocitu nespravedlnosti u Srbů, je mezinárodní ostrakismus v devadesátých letech.

Během válek se v západním světě i v bývalých jugoslávských republikách, s výjimkou Srbska, vytvořila velice negativní atmosféra, ve které za rozpad a následné konflikty byla obviňována v zásadě jen srbská strana. Tento názor byl prezentován nejen skrze média, ale i v podobě knih či kratších textů různých autorů (především západních a chorvatských).¹¹¹

¹⁰⁹ Webové stránky Vlády srbské republiky – Úřad pro evropskou integraci, (cit. 16/6/2013), <http://www.seio.gov.rs/vesti.145.html?newsid=1455>.

¹¹⁰ Odpovědi na otázky prezentují postoje respondentů před posunem v kosovské otázce.

¹¹¹ Bakić, J.: Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači, str. 221-232.

3.6 Smíření se s rozpadem po letech

3.6.1 Rozbor odpovědí

Poslední okruh otázek a odpovědí představuje vztah jednotlivých respondentů k ostatním národnostem bývalé Jugoslávie, jejich pohled na smíšená manželství a postoje k jednotlivým politikům devadesátých let a prvního desetiletí 21. století.

Otázka č. 27 „*Vůči kterým z následujících národností bývalé Jugoslávie chováte největší sympatie a vůči kterým nejmenší sympatie?*“ (viz příloha 1/F27A a 1/F27B) byla při vyhodnocení rozdělena na dvě části.

Při analýze první části otázky jasně vyšlo najevo, že většina respondentů, konkrétně 40 %, chová největší sympatie k Makedoncům. Shodovali se na tom v zásadě muži a ženy ve všech věkových kategoriích. Makedonci jsou o něco více sympatičtí ženám, přičemž se jedná především o ženy v nejmladší věkové kategorii. Druhou národností, ke které dotázaní chovají největší sympatie a volilo ji 24 % respondentů, jsou Bosňáci. Ti se nejčastěji objevovali u respondentů ve střední věkové kategorii. Třetí nejoblíbenější národností jsou Slovinci, které zmínilo 15 % účastníků. Objevovali se především u respondentů ve střední a nejstarší kategorii, přičemž se častěji vyskytovali u žen. Další národností jsou Černohorci, které má v oblibě 11 % zúčastněných, jedná se především o nejmladší věkovou kategorii. Poslední zmínovaní jsou Chorvaté, které volily jen 4 % respondentů, přičemž u nejstarší věkové kategorie se neobjevili ani jednou. Národností, která v první části nebyla zmíněna vůbec, jsou Albánci, ke kterým nikdo z respondentů nechová sympatie. Někteří respondenti odpovídali, že jsou jim sympatické všechny národnosti bývalé Jugoslávie, přičemž se ve větší míře jednalo o muže.

Ve výsledcích druhé části otázky se na prvním místě ocitli Albánci, vůči kterým chová nejmenší sympatie 47 % respondentů, přičemž se jedná o muže i ženy ve všech věkových kategoriích. Ze statistické tabulky je však patrné, že se častěji objevovali u žen a u nejmladší věkové kategorie. Druhou nejméně oblíbenou národností mezi účastníky výzkumu jsou Chorvaté, které uvedlo 32 % všech zúčastněných. Pocity antipatie se objevují vyrovnaně jak u mužů a žen, tak i u všech věkových kategorií. Černohorci jsou s 9 % třetí nejčastěji zmínovanou národností, přičemž se objevovali častěji u mužů. Na čtvrtém místě v míře neoblíbenosti se umístili Slovinci, které volilo 5 % respondentů, a to především ženy v nejmladší a střední věkové kategorii. V zásadě vyrovnaní jsou Bosňáci (2 %) a Makedonci (1 %). Bosňáci volily v podstatě jen ženy v nejmladší a střední věkové kategorii. Makedonci se velmi sporadicky objevují jak u mužů a žen, tak i u všech věkových kategorií.

Z vyhodnocení odpovědí na otázku č. 28 „*Má Vaše rodina kladný vztah ke smíšeným manželstvím?*“ (viz příloha 1/F28) obecně vyplývá, že většina respondentů a členů jejich rodin nemá nic proti smíšeným manželstvím. Žádné větší odchylky zde nejsou patrné. Negativní odpověď na tuto otázku se objevovala jen u 9 % respondentů, přičemž se ve větší míře jednalo o ženy v nejmladší a střední věkové kategorii. Možnost c., tedy možná, volily častěji taktéž ženy v nejmladší a střední věkové kategorii. Jak na otázku odpovědět, nevěděli především respondenti v nejmladší a střední věkové kategorii. Tato varianta však byla opravdu jen ojedinělá.

Poslední čtyři otázky jsou velice specifické a týkají se konkrétních politiků devadesátých let a prvního desetiletí 21. století. Stručné charakteristiky jednotlivých politiků jsou představeny v příloze této práce.

Při analýze byly otázky č. 29 a 30, respektive odpovědi na tyto otázky, spojeny, aby u každého politika došlo ke srovnání škály sympatií a antipatií.

Z vyhodnocení otázky č. 29 „*Který z následujících politiků devadesátých let je Vám politicky nejvíce sympatický a který nějméně sympatický?*“ (viz příloha 1/F29A a 1/F29B) docházíme k závěrům, že největší počet respondentů, konkrétně 60 % osob, uvedlo, že jim politicky sympatický není ani jeden z uvedených politiků. Tuto odpověď volily ve větší míře ženy v nejmladší a střední věkové kategorii.

Nejvíce sympatickým nesrbským politikem je Ante Marković, kterého volilo 27 % účastníků výzkumu. Odpovědi jsou u mužů a žen víceméně vyrovnané. Odchylky jsou však patrné mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Ante Markoviće totiž mnohem častěji uvedli respondenti ve střední a nejstarší věkové kategorii. Naopak pouhé 1 % respondentů považuje Ante Markoviće za nesympatického.

Druhým politikem, kterého zmínila sice jen 4 % respondentů, je Milan Kučan. Objevoval se především u nejstarší věkové kategorie. Na druhou stranu 17 % zúčastněných uvedlo, že je jim Milan Kučan politicky nesympatický. Tento postoj se objevuje jak u mužů a žen, tak i u všech věkových kategorií.

Dalším je Janez Drnovšek, kterého považují za sympatického 2 % respondentů. Volili ho v zásadě hlavně respondenti ve střední věkové kategorii. Stejně procento účastníků výzkumu ho naopak považuje za nesympatického, přičemž se ve větší míře jedná o osoby ve střední a nejstarší věkové kategorii.

Stipe Šušvar je sympatický taktéž 2 % respondentů, v zásadě se jedná jen o ty v nejmladší a nejstarší věkové kategorii. Za nesympatického ho považuje stejné procento osob a opět se jedná zejména o střední a nejstarší věkovou kategorii.

Stipe Mesiće považuje za sympatického jen jeden muž z nejstarší věkové kategorie. Naopak 22 % respondentů ho uvedlo jako politicky nesympatického. Objevoval se v zásadě jak u mužů a žen, tak i u všech věkových kategorií.

Ani jeden respondent nepovažuje Franju Tudjmana za sympatického. Na druhou stranu 43 % zúčastněných uvedlo, že je jim politicky nesympatický. V tom se v zásadě shodovali muži a ženy ve všech věkových kategoriích.

Aliju Izetbegoviće taktéž ani jeden respondent neuvedl jako sympatického. Naopak 22 % osob ho považuje za nesympatického, přičemž se nejčastěji objevoval u nejmladší a nejstarší věkové kategorie.

Posledním politikem, ke kterému ani jeden ze zúčastněných nechová žádné sympatie, je Ibrahim Rugova. Za nesympatického ho považuje pouhé 1 % respondentů.

Otázka č. 29 měla i podotázku „*Který z následujících srbských politiků devadesátých let je Vám politicky nejvíce sympatický a který nejméně sympatický?*“ (viz příloha 1/F29A a F29B), z jejíž analýzy vyplývá, že největší počet respondentů, přesněji 52 %, odpovědělo, že jim nikdo z těchto politiků není sympatický. Tato odpověď se častěji objevovala u žen a u nejmladší a střední věkové kategorie.

Z odpovědí jasně vyplývá, že nejoblíbenějším srbským politikem devadesátých let je Dobrica Čosić, kterého volilo 21 % respondentů. Zmínhovali ho ve větší míře muži, nejčastěji v nejstarší věkové kategorii. Přesně 6 % zúčastněných ho na druhou stranu považuje za nesympatického. Objevoval se především u respondentů v nejmladší a střední věkové kategorii.

Druhým nejvíce sympatickým politikem je Vuk Drašković, který se objevil u 13 % respondentů. Zmínhovali ho častěji ženy a lidé v nejmladší věkové kategorii. Naopak 19 % zúčastněných ho považuje za nesympatického, přičemž se paradoxně opět objevoval spíše u žen a u střední věkové kategorie.

Vojislav Šešelj se v míře sympatičnosti umístil na třetím místě, volilo ho 10 % osob. Jednalo se především o ženy a nejmladší věkovou kategorii. Celých 32 % ho považuje za politicky nesympatického, jedná se v zásadě o muže i ženy ve všech věkových kategoriích.

Slobodana Miloševiče za sympatického považují 4 % všech zúčastněných. Objevoval se častěji u mužů. Nesympatický je 43 % respondentů, přičemž se ve větší míře jedná o ženy a nejmladší a střední věkovou kategorii.

Radovan Karadžić se stal nejméně oblíbeným srbským politikem devadesátých let, jelikož ho volila pouhá 3 %, především muži a nejmladší a střední věková kategorie. U nejstarší věkové kategorie se neobjevil ani jednou. Naopak 20 % osob uvedlo, že jim je

Karadžić politicky nesympatický. Na tom se shodovali muži a ženy ve všech věkových kategoriích.

Z odpovědí na poslední otázku „*Který z následujících srbských politiků prvního desetiletí 21. století je Vám politicky nejvíce sympatický a který nejméně sympatický?*“ (viz příloha 1/F30A a 1/F30B) obecně jasně vyplývá, že nejsympatičtější politikem novější doby je Zoran Đinđić. Volilo ho celých 60 % všech respondentů, přičemž se na tom shodují muži a ženy ve všech věkových kategoriích. Naopak 4 % zúčastněných ho považuje za nesympatického, jedná se především o osoby ve střední věkové kategorii.

Druhým sympatickým politikem je Boris Tadić, kterého zmínilo 17 % respondentů. Tadić je oblíbený především u osob z nejmladší věkové kategorie. Za nesympatického ho považuje 11 % všech účastníků výzkumu, přičemž se jedná především o střední věkovou kategorii.

Třetím v míře oblíbenosti je Vojislav Koštunica, který je oblíbený u 12 % respondentů, jedná se především o střední a nejstarší věkovou kategorii. Celých 33 % osob Košunicu považuje za politicky nesympatického.

Celkově 8 % respondentů uvedlo, že ani jednoho z uvedených politiků, nepovažuje za sympatického.

Tomislava Nikoliće považují za sympatického pouhá 4 % všech zúčastněných. Častěji se objevoval u mužů. Naopak nesympatický je 42 % respondentů, přičemž se jedná především o ženy a nejmladší věkovou kategorii. Nutno podotknout, že na tyto výsledky měl jednoznačně vliv specifický vzorek respondentů, jelikož kdyby tento postoj měla většina občanů Srbska, nebyl by Tomislav Nikolić zvolen srbským prezidentem.

V zásadě úplně stejný počet respondentů (4 %) považuje za sympatického Čedomira Jovanoviće, Mladjana Dinkiće a Vesnu Pešićovou. Stejně procento osob (42 %) uvedlo, že jim jsou tito tři politici nesympatičtí.

Posledním politikem v míře sympatičnosti je Ivica Dačić, kterého volila taktéž 4 % respondentů (avšak o jednoho respondenta méně než u předešlých politiků). Dačiće mají v oblibě spíše ženy v nejmladší a střední věkové kategorii. Za nesympatického ho považuje 30 % všech zúčastněných.

3.6.2 Shrnutí

Fakt, že nejoblíbenější národností jsou mezi respondenty Makedonci, je poměrně pochopitelný. Během rozpadu a následných krutých ozbrojených konfliktů nedocházelo k žádným bojům mezi Srbskem a Makedonií, která byla v podstatě jedinou zemí bývalé SFRJ,

jejíž odtržení proběhlo v zásadě v naprostém klidu. Ani v následných letech nedocházelo mezi Srby a Makedonci k žádným nepřijemnostem. Srbové a Makedonci taktéž mají velice podobnou kulturu a mentalitu, a proto je pochopitelné, že k nim respondenti chovají největší sympatie. Bosňáci jsou jim taktéž velmi sympatičtí. Tato skutečnost se může zdát poměrně překvapivou, i z toho důvodu, že srbská otázka na území Bosny a Hercegoviny se rozhodně nedá považovat za vyřešenou. Většina Srbů žijících na území Republiky srbské by si velmi pravděpodobně přála nezávislost republiky.

Dle mého názoru však průměrný Srb žijící v Bělehradě, Niši či Novém Sadu většinou k Bosňákům necítí žádnou zášť. Tento fakt se dá vysvětlit pravděpodobně i tím, že Srbové ve velké míře k Bosňákům naopak cítí lítost kvůli konfliktům, které právě Bosnu a Hercegovinu poznamenaly nejvíce. To nám v zásadě potvrdili i samotní respondenti, kteří ve třetím okruhu otázek uvedli, že BaH byla rozpadem SFRJ zasažena v největším měřítku. Sympatie respondentů vůči Bosňákům se dá vysvětlit i velkým počtem uprchlíků, který přišel na území Srbska z BaH. Z hlubší analýzy vyšlo například taktéž najevo, že i Chorvaty, kteří žijí na území BaH, mají respondenti mnohem více v oblibě nežli samotné Chorvaty žijící v Chorvatsku.

Druhá část otázky nám jen potvrdila všechny předpoklady o tom, že nejméně oblíbenými národnostmi jsou mezi účastníky výzkumu Albánci a Chorvaté. K Albáncům chová nejmenší sympatie největší procento účastníků. To, že respondenti, respektive občané Srbska, nechovají k Albáncům velké sympatie by se dalo vysvětlit zejména tím, že mezi Srby a kosovskými Albánci, kteří se přistěhovali do Srbska je neprolomitelná bariéra. Kosovští Albánci usedlí v Srbsku, většinou žijí ve svých uzavřených komunitách a mluví mezi sebou albánsky. Většinou se nepokoušejí o integraci do srbské společnosti, tudíž Srbové ani nemají šanci je poznat či se s nimi bavit. Taktéž boje mezi Srby a Albánci – kosovskými Albánci, mají velice dlouhé trvání a kosovská otázka a její řešení zůstává dodnes velmi aktuálním tématem. I z toho důvodu nejsou Albánci mezi respondenty, potažmo obyvateli Srbska, dodnes v oblibě.

Vztahy mezi Srby a Chorvaty se v posledních letech do jisté míry normalizovaly, avšak stále je zde přítomna nevraživost mezi těmito národnostmi, jež pramení od dob druhé světové války, průběh rozpadu SFRJ tuto averzi jen prohloubil. Zajímavým faktem je, že ani jeden respondent z nejstarší věkové kategorie nechová k Chorvatům větší sympatie. To lze

odůvodnit především tím, že nejstarší věková kategorie má v živé paměti nejen dobu smíru mezi Srby a Chorvaty a následný rozpad SFRJ, ale i druhou světovou válku.¹¹²

U některých respondentů jsme se v dalších komentářích mohli dočíst, že neradi rozlišují bývalé národnosti Jugoslávie, či že jsou pro ně všechny národnosti stejné. Takové názory zastávají především respondenti z nejstarší věkové kategorie.

Přese všechno nepřátelství mezi jednotlivými národnostmi nám vyšlo najevo, že většina účastníků výzkumu podporuje smíšená manželství. Jak jsme již dříve zjistili, mnoho respondentů zná smíšená manželství, na kterých se rozpad Jugoslávie podepsal.

V bývalé Jugoslávii byla smíšená manželství zejména na území Černé Hory, Chorvatska či Bosny a Hercegoviny poměrně častá.

Smíšená manželství se dají považovat za velice důležitý ukazatel vztahů mezi jednotlivými národnostmi ve společnosti. Na základě studií, které se věnovaly smíšeným manželstvím na území Jugoslávie, zjišťujeme, že nejčastější smíšená manželství byla mezi Srby a Černohorci, respektive Chorvaty.¹¹³

Dá se říci, že analýza odpovědí odhalila jeden zásadní fakt, který se týká srbských, respektive jugoslávských politiků. Respondenti v odpovědích dali najevo, že jednoznačně preferují politiky, kteří k dosažení svých cílů volili mírumilovnou cestu.

Prvním z těchto politiků je Ante Marković, který je nejoblíbenějším nesrbským politikem. Marković byl především jugoslávským politikem. Prosazoval tržní reformy, které měly na přelomu osmdesátých a devadesátých let oživit silně ochromenou jugoslávskou ekonomiku. Markovićovy reformy, přestože nebyly realizovány, si v roce 1990 získaly poměrně širokou podporu obyvatel SFRJ. Marković byl taktéž znám pro svůj negativní postoj k rozpadu SFRJ. Z odpovědí na naše otázky lze poměrně jednoznačně doložit, že si lidé moc dobře pamatují Markovićovy snahy o udržení Svazové federativní republiky Jugoslávie, a dodnes je velmi oceňují.

Srbským nejoblíbenějším politikem devadesátých let je Dobrica Ćosić. Ćosić je naprosto jiným politikem nežli výše zmiňovaný Marković. Ćosić se vždy snažil bojovat za lepší postavení Srbů v SFRJ. Znepokojovalo ho především postavení srbské menšiny v Kosovu. Kosovská otázka dle jeho názoru měla být řešena rozdělením území mezi Srbsko,

¹¹² V období druhé světové války vznikl pod vedením tehdejších ustašovců na území Chorvatska Nezávislý stát Chorvatsko (NDH) jako loutková země Třetí říše a Itálie. Na území NDH byl prohlášen za jediný „árijský národ“ národ chorvatský. Byly schváleny zákony namířené proti Srbům a Židům. Srbové byli proto masově vyháněni, zabíjeni a nuceni ke konverzi ke katolictví. V NDH vzniklo několik koncentračních táborů, největším z nich byl tábor Jasenovac.

¹¹³ Smits, J., Ethnic Inter-marriage and Social Cohesion. What Can We Learn from Yugoslavia?, Published online 2009 May 28, (cit. 16/6/2013), <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2848333/>.

Černou Horu a Kosovo. Věřím tomu, že někteří respondenti by s tímto řešením taktéž souhlasili, protože by se tak možná bývalo dalo předejít krvavému konfliktu, ke kterému na konci devadesátých let došlo. Ćosić je mimojiné výborný spisovatel, který se ve svých románech věnoval i době Národněosvobozeneckého hnutí v Jugoslávii v letech 1941 – 1945. Jako jeden z prvních jugoslávských spisovatelů přistupoval k této době kriticky a ne v duchu socialistického realismu. Ćosić do literatury vnesl nový a nekonvenční přístup, jehož síla je především v odhalení osudových kolektivních dramát. Tento jeho umělecký talent mu jistě taktéž přidává na oblibě.

Nejoblíbenějším srbským novodobým politikem je dle respondentů Zoran Đinđić, který byl jedním z lídrů demokratické opozice. Jeho hlavním programovým cílem byl vstup SRJ do EU, byl proslulý svými vřelými vztahy se západem, jehož politici mu byli taktéž nakloněni. Zároveň se snažil bojovat proti organizovanému zločinu, klientelismu a korupci. Đinđić byl jako jeden z mála opravdu oblíbeným srbským politikem. Lidé, kteří byli znechuceni režimem Slobodana Miloševića či se v něm zklamali, věřili, že s Đinđićem je čekají již lepší časy. Bohužel se v roce 2003 stal obětí atentátu. Z našeho výzkumu je znát, že je dodnes mezi lidmi oblíbený a patří tak mezi nejoblíbenější srbské politiky nové doby, přestože je již po smrti. Je nutno však dodat, že právě atentát, který byl spáchán na jeho osobu se stal jedním z hlavních důvodů jeho legendy.

Závěr

Práce se věnuje tématu, které, dle nám dostupných informací, doposud nebylo soustavněji zpracováno, a to jak současná srbská společnost hodnotí historické události, které poznamenaly vývoj na Balkáně na konci 20. a počátku 21. století. Téma jsem si vybrala mimojiné i proto, že hodnocení historických událostí, jejich příčin a důsledků, ať už ze strany historiků či politologů, anebo obecně zastoupené v médiích, rozhodně postrádá jednoznačný pohled na jádro a historicko-politický kontext celého problému. Dá se říci, že ve velké většině případů, s výjimkou Srbska, byly válečné konflikty hodnoceny v neprospěch srbské strany. Proto mne zajímalo, jak rozpad a především pak samotné konflikty, hodnotí občané Srbska, tedy lidé, kteří se jich aktivně či pasivně zúčastnili.

Dotazník, na kterém stojí samotný výzkum, byl koncipován tak, aby pokryl všechny události a aspekty tohoto dlouhotrvajícího konfliktu. Odpovědi respondentů tak reflektují jejich pohledy a postoje k celému období vývoje Jugoslávie od Titovy smrti až po současnost. Vzhledem k tomu, že jsem neměla možnost provést v tomto směru profesionální výzkum, na kterém by se měl podílet celý tým pracovníků, byl pro účely výzkumu vybrán poněkud užší vzorek respondentů. Práce tak nehodnotí postoje celé srbské společnosti, ale zaměřuje se převážně na jednu vrstvu společnosti - vysokoškolsky vzdělané obyvatele Srbska. Přes tyto jisté nedostatky, tykající se sociologického výzkumu, vzorek respondentů je však vyvážený, jak z hlediska věku, tak i z hlediska genderových skupin. Většina účastníků sociologického šetření má ukončené vysokoškolské vzdělání, avšak z hlediska profesí se velmi liší. Výzkumu se zúčastnili vysokoškolští profesori, ekonomové, právníci, diplomaté, lékaři či samotní studenti vysokých škol, jejichž zaměření je taktéž velice rozdílné.

Velká většina všech respondentů byla proti rozpadu a nepřála si ho ani během válek a po odtržení Slovinska. Respondenti si pravděpodobně byli moc dobře vědomi, jaké Srbové mají postavení na území Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Mimo samotné Srbsko žili totiž skoro ve všech jugoslávských republikách a autonomních oblastech (především pak na území Chorvatska, BaH či Kosova). Moc dobře tedy věděli, k čemu dojde v případě rozpadu SFRJ: srbsští občané se ze dne na den stanou obyvateli cizího státu.

Respondenti ve velké většině vůbec nepřemýšleli o tom, že by zemi během válečných konfliktů opustili. Takovéto rozhodnutí bylo samozřejmě obtížné. Přesto je poměrně zajímavé, že respondenti, byť mezi nimi prevažovala vzdělaná část srbského etnika, tuto možnost většinou ani nebrali v potaz.

S tím souvisí i fakt, že naprostá většina respondentů zná osoby, které se přistěhovaly do jejich okolí z území zasažených válkou. Vysoké procento uprchlíků, ať už z Bosny a Hercegoviny, Chorvatska či Kosova, přicházelo právě do Srbska a někteří se zde usadili natrvalo.

Podpora smíšených manželství, se kterými v zásadě většina respondentů nemá žádný větší problém, jen poukazuje na vysokou míru kosmopolitismu, který mezi srbskou velkoměstskou inteligencí, ještě z dob Jugoslávie, přetrvává dodnes.

Účastníci výzkumu věřili, že je rozpad opravdu definitivní, i když doufali, že k němu nedojde. Byli o tom přesvědčeni již v době válečných konfliktů, jelikož si byli vědomi toho, že Jugoslávie, jejíž součástí by byly opět všechny republiky, již potřetí vzniknout nemůže. I kdyby totiž vznikla, těžko by mohla být oním kosmopolitním, nábožensky a národnostně tolerantním a otevřeným státem, kterým byla za dob Tita.

Nejzajímavější fakt, který z analýzy výzkumu vyplynul, je přesvědčení naprosté většiny respondentů o tom, že se jednotlivé velmoci, především USA a Německo, aktivně podílely na rozpadu SFRJ. Tento názor je mezi respondenty natolik zakořeněný, že ho velká většina i sama uvedla jako příčinu rozpadu. Dále je třeba zdůraznit, že cizí zavinění na rozpadu považuje mnohem větší počet respondentů za hlavní příčinu rozpadu a upřednostňuje ho před nacionalismem či nacionalistickými tendencemi samotných politiků. Z toho v zásadě vyplývá jeden důležitý fakt: u respondentů v rámci vnímání nedávných událostí v podstatě vůbec ještě neproběhla ve větší míře jakákoli hlubší sebereflexe. Vinu za rozpad svalují především na jiné státy, ale u sebe či u svých spoluobčanů chyby hledají minimálně.

Z odpovědí a následných komentářů je znát velké znechucení kosovskou otázkou a obavy plynoucí z jejich očekávaných peripetií. Dostí vysoké procento respondentů je přesvědčeno, že tehdejší Jugoslávie v čele se Slobodanem Miloševićem měla v době eskalace kosovské otázky ustoupit a pokusit se ji řešit diplomatickou cestou. Pro SRJ by to s největší pravděpodobností sice znamenalo přijetí mírové smlouvy z Rambouillet, ale dle respondentů se patrně mělo učinit vše, co by mohlo předejít bombardování ze strany NATO. Poměrně vysoké procento všech zúčastněných vyjádřilo obavy z dalšího válečného konfliktu, právě v souvislosti s kosovskou otázkou.

Většina respondentů je pro vstup Srbska do EU. Doufají totiž, že se Srbsku s pomocí Evropské unie podaří uklidnit či vyřešit vnitřní problémy. Přestože se obávají, že by se i v případě vstupu Srbska do EU nemusela kosovská otázka neutralizovat, jsou většinou přesvědčeni, že se pozitivně odrazí alespoň na ekonomickém vývoji země.

Některé odpovědi nám tedy obecná tvrzení, závěry či domněnky opravdu potvrdily, a některé možná i vyvrátily. Zřejmý je však fakt, že rozpad SFRJ nejen zdatelně ovlivnil životy účastníků tohoto výzkumu, potažmo všech občanů Srbska, ale i nadále ovlivňuje atmosféru v dnešní srbské společnosti.

Použitá literatura

Monografie

- ACHTERHUIS, H., Politika dobrých úmyslů, Nakladatelství Barrister & Principal, Brno 2002, ISBN 80-85947-78-1
- BAKIĆ, JOVO, Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači, Nakladatelství Službeni glasnik, Beograd 2011, ISBN 978-86-519-0983-5
- CVETKOVIĆ, V., Strah i poniženje (Jugoslovenski rat i izbeglice u Srbiji: 1991-1997), Institut za evropske studije, Beograd 1998
- DIZDAREVIĆ, RAIF, Od smrti Tita do smrti Jugoslávie. Svědectví, Nakladatelství Vašut, Praha 2002, ISBN 80-7236-171-6
- GLENNY, M., Balkán 1804-1999, Nakladatelství: BB art, Praha 2003, ISBN 80-7257-976-2
- Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Izbeglice u Srbiji: Između integracije i mogućeg povratka, Beograd 2001
- HENDL, J., Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace, Nakladatelství Portál, Praha 2005, ISBN 978-80-7367-485-4
- JOVIĆ, D., Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990, Nakladatelství Prometej, Zagreb 2003, ISBN 86-7963-174-4
- NAKARADA, R., Raspad Jugoslavije: problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije, Nakladatelství Službeni glasnik, Beograd 2008, ISBN 978-86-7549-952-7
- PELIKÁN, J., HAVLÍKOVÁ, L., CHROBÁK, T., RYCHLÍK, J., TEJCHMAN, M., VOJTĚCHOVSKÝ, O., Dějiny Srbska, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, ISBN 978-80-7422-217-7
- PELIKÁN, J., TEJCHMAN, M., Dějiny Jugoslávie 1918-1991, Nakladatelství Karolinum, Praha 1996, ISBN 80-7066-939-X
- PELIKÁN, J., Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti, Nakladatelství Karolinum, Praha 1996, ISBN 80-7184-083-1
- PELIKÁN, J., Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii. Geneze – vývoj – perspektivy, Nakladatelství Karolinum, Praha 1997, ISBN 80-7184-482-9
- PERICA, V., Balkanski idoli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama, Nakladatelství Biblioteka XX vek, Beograd 2006, ISBN 86-7562-052-7
- PIRJEVEC, J., Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, Nakladatelství Argo, Praha 2000, ISBN 80-7203-277-1

RAMET, S., Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada, Alinea, Zagreb 2005, ISBN 978-953-180-127-0

RYCHLÍK, J., PERENČEVIĆ, M., Dějiny Chorvatska, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007, ISBN 978-80-7106-885-3

TEJCHMAN, M., HLADKÝ, L., ŠESTÁK, M., HAVLÍKOVA, L. PELIKÁN, J., Dějiny Jihoslovanských zemí, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998, ISBN 978-80-7106-375-9

TEPAVAC, MIRKO, Države, državnici i stradalnici: ogledi iz Republike (1991-2008), Nakladatelství Službeni glasnik, Beograd 2009, ISBN 978-86-519-0306-2

VANĚK, M., Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie, Nakladatelství Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007, ISBN 978-80-7285-089-1

VANĚK, M., Orální historie: metodické a technické postupy, Nakladatelství Univerzita Palackého, Olomouc 2003, ISBN 802-44-0718-3

VUKADINOVIĆ, Đ. Nova srpska politička misao: Srbija i NATO (II.), NP Vreme, Beograd 1999

Internetové publikace

ALLEN, B., Why Kosovo? The Anatomy of a Needless War, The Canadian Centre for Policy Alternatives, 1999, (cit. 18/7/2013). Dostupné na WWW:

http://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/BC_Office_Pubs/kosovo.pdf

SMITS, J., Ethnic Inter-marriage and Social Cohesion. What Can We Learn from Yugoslavia?, Published online 2009, (cit. 18/7/2013). Dostupné na WWW:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2848333/>

